માળા ચલાવવી હોય તો તેની અંદર માર્ફત એકસૂત્રતાનો ઉદ્દેશ હોય તો સારુ એમ માનીને, એવો વિચાર રાખ્યો છે કે, આ નાની રકમમાથી પ્રૌઢવાચનને અગે ચોપડીઓ પ્રસિદ્ધ કરવી આ ઉદ્દેશ ભાઈ વિઠ્ઠલદાસને પણ ગમે છે, અને વિદ્યાપીઠની પુસ્તક પ્રકાશન સમિતિએ એ મજૂર રાખ્યો છે

આ ચોપડીમા પ્રસિદ્ધ થતુ વસ્તુ 'શિક્ષણ અને સાહિત્ય'મા છૂટક છૂટક આવી ગયેલુ છે તેના લેખક વિઠ્ઠલભાઈ જ છે, અને એ એમના નડિયાદની ત્માગક માળાનુ પ્રથમ પુસ્તક બને છે, એ એક સુયોગ ગણાય

ભાઈ રાવજીભાઈ નાથાભાઈ પટેલે ખેડૂતોની સેવા કરવાને દાવે, સરકારના ત્રણ ઉપયોગી કાયદાનો સવાદરૂપે સાર 'શિક્ષણ અને સાહિત્ય'મા લખેલો, તે પણ એક અલગ ખડ તરીકે લઈ લેવામા આવ્યો છે એમ આ ચોપડી બે લેખકોના લેખોના સંગ્રહરૂપ બને છે બેઉ લેખકો ગામના પ્રશ્નોના સતત સંપર્કમા રહે છે, ગ્રામવાસીઓમા ભળે છે, અને એમની મનોદશાને જાણનારા છે, એ તો આ સવાદો ઉપરથી પણ તરત જણાઈ આવશે

આ લેખોને વિશે એવુ કહી શકાય કે, તાજુ વાચન શીખનારા પ્રૌઢો આ ચોપડી કદાચ નહિ વાચી શકે એ બનવા જોગ છે પ્રૌઢશિક્ષણને અગે જે જરાતરા વાચન શીખવાય છે એ, રસપૂર્વક પોતાની મેળે વાચતા થવાને માટે, પૂરતો ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરે એવુ કે એટલુ નથી હોતું આ ચોપડી એવા લોકો સાભળે એમ મનાયુ છે જેઓ વાચન ઠીક ઠીક શીખ્યા હશે અને વાચવાને માટે જેમણે પ્રેમ કેળવ્યો હશે, એમને આ વાચવામા અડચણ નહિ આવે આપણા દેશની

અભણતાની આજની સ્થિતિ જોતાં એમ લાગે છે કે, પ્રૌઢોને માટે વાચન-શિક્ષણ બને બને એટલું કરીએ, પરંતુ કદાચ તેમાં ઝટપટ પ્રગતિ નયે બની શકે. પરંતુ પ્રૌઢો શ્રવણ કરવા ખૂબ ચાહે છે, એ તો સૌનો અનુભવ હશે એમ માનુ છુ. જો અધિકારી લેખકો રોચક શૈલીમા ને સાદી ભાષામાં લખે, તો પ્રૌઢ-શ્રવણ-વાચનમાળાની આજે બહુ જરૂર છે આવી જરૂર સમજીને આ ચોપડી પ્રસિદ્ધ કરી છે, અને આ માળાને બનતા સુધી પ્રૌઢ-શ્રવણ-વાચનમાળા તરીકે નક્કી રાખવાનુ ઠરાવ્યુ છે આશા છે કે, એ ઘટતો આવકાર પામશે.

તા ૬-૩-'૪૧
ગૂ૦ વિ૦ કાર્યાલય

અનુક્રમણિકા

ખડ ૧લો

ગામડામા સ્વય સેવક

ખડ ૨જો

ત્રણ કાયદાઓ

પ્રસ્તાવના

આ ઉપયોગી પુસ્તકને હું અંતઃકરણથી વધાવું છું. મારી માફક સર્વ ગ્રામસેવકો તેને વધાવી લેશે. આમાં લેખકોએ જે ગ્રામપ્રશ્નો વિષે ચર્ચા કરી છે, તે પ્રકારના પ્રશ્નો સાથે બધા જ ગ્રામસેવકોને મંથન કરવાનું હોય છે. તેઓને પુસ્તકમાંના સંવાદો કાલ્પનિક નહિ, પણ ખરેખર જ બનેલા હોય એવા લાગશે.

શ્રી. કોઠારીને ગામડાંના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કરવાનો શોખ છે એ હું જાણું છું. તેમણે ગુજરાત વિનય મંદિરના આચાર્ય તરીકે પોતાનો એ શોખ પોતાના નૌજવાન વિદ્યાર્થીઓમાં ઉતાર્યો છે.

આસપાસનાં ગામડાંઓની કંઈ ને કંઈ સેવા કરવી એ ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સંસ્થાઓની પરંપરા થઈ પડી છે. વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થીઓ કોઈ કોઈ વાર રજાના દિવસો ગાળવા ગામડાંઓમાં જાય છે. કેટલાક કોઈ કોઈ વાર મારી પાસે પણ આવી ચડે છે. એવી કેટલીક ટુકડીઓને મેં હળપતિવાસોમાં બેસાડી હતી. બધી જમીનમાં બી સરખું પોવાય એવું તો ન જ બને. પણ બે ફળિયાંઓ હું બતાવી શકું છું કે જ્યાં તેઓના ટૂંકા વસવાટનું ઘણું રૂડું ફળ આવ્યું છે. ત્યાંના હળપતિઓની છાપરીઓમાં રેંટિયા ફરતા થયા છે. તેઓ યથામતિ યથાશક્તિ રેંટિયા સાથે જોડાયેલી આત્મશુદ્ધિની ભાવનાને ઝીલતા થયા છે.

એવા વિદ્યાર્થીઓ ગામડાંમાંથી પાછા ફરી પોતાના અનુભવો પોતાના આચાર્ય પાસે હોંશથી વર્ણવે એ દેખીતું છે. આ પુસ્તક તેવાં વર્ણનોનું ફળ છે.

આ રીતે સંસ્થાઓ પોતાના વિદ્યાર્થીઓને ગામડાંઓમાં સેવા અર્થે મોકલે, એ પ્રૌઢશિક્ષણનો ઉત્તમોત્તમ પ્રકાર છે,

એમ હું માનું છું. ટૂંકા ગ્રામવાસથી વિદ્યાર્થીઓ ગ્રામવાસીઓની નિરક્ષરતા ધોઈ શકતા નથી. પણ તેઓ જો સાચી સેવાની ભાવનાથી ગયા હશે, તો તેઓ કોઈ કોઈ વ્યક્તિઓનાં જીવન ઉપર તો અવશ્ય છાપ મૂકતા આવશે. દેખાવમાં નાનું છતાં એ પરિણામ નજીવું નથી નીવડતું. કારણ કે, તે એક બે જણ ઘણી વાર ચિનગારીરૂપ બની આસપાસ આગ ફેલાવી શકે છે. ઉપર તેનો દાખલો મેં ટાંક્યો છે, અને એ પ્રકારના બીજા અનુભવો પણ ટાંકી શકાય તેમ છે.

શ્રી. રાવજીભાઈએ ખેડૂત ઉપયોગી કાયદાઓ ઉપર સંવાદો જોડી પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે. ઘણી વાર એવું બને છે કે, સારા કાયદાઓ થઈ જાય છે, પણ લોકોના અજ્ઞાનથી અને અમલ કરનાર અમલદારોની આડાઈથી લોકો સુધી તેનો લાભ પહોંચવા પામતો નથી. લોકો અણજાણ હોય છે. એટલું જ નહિ, પણ ગ્રામસેવકોમાં પણ રાવજીભાઈ જેવા થોડા જ તેના અભ્યાસી હોય છે. કાયદાની ભાષા વાંચવા માટે અટપટી હોય જ, પણ ગામડાંના લોકોને તેમાં જીવંત રસ હોવાથી તેઓને જો કોઈ સમજાવનારા મળે તો તે સમજતાં તેઓ કદી કંટાળતા નથી. ગ્રામસેવકો જોશે કે, આ સંવાદો પ્રૌઢશિક્ષણના સાધન તરીકે તેઓ ધારતા હશે તે કરતાં તેમને ઘણા જ વધારે ઉપયોગી થશે.

ગામડે ગામડે આવી ગામગોષ્ઠીઓ ચાલો, ગામડે ગામડે આવી ગામગોષ્ઠીઓમાં લોકોને રસ લગાડનાર સેવકો પહોંચો. એ જ પ્રાર્થના.

વેડછી આશ્રમ, જુગતરામ દવે

તા. ૧-૩-'૪૧

ગામ ગોષ્ઠી

ખંડ ૧લો

ગામડામાં સ્વયંસેવક

૧

નવરાશનો સદુપયોગ

ગામડામાં કેટલેક ઠેકાણે અભણ લોકોને ભણાવવા માટે વર્ગો ચાલે છે. ગયા ઉનાળામા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એવા વર્ગો ચલાવતા હતા. તેઓ શાળામાંથી ભણતા ભણતા ઉનાળાની રજામા ગ્રામજીવનનો પરિચય સાધવાના ઇરાદાથી અને કઈક સેવા કરવાના ઇરાદાથી ગામડામા જઈ બેઠેલા. ગામડાના લોકો અભણ ખરા, પણ વાતો કરવામાં પાવરધા. તેઓ અનેક જાતના પ્રશ્નો પૂછે, પોતાની મુશ્કેલીઓ રજૂ કરે, પોતાની મૂઝવણોનો ઉકેલ પૂછે તેનો જવાબ શો આપવો, તેમને સતોષ શી રીતે આપવો, તે વિદ્યાર્થીઓને માટે ભારે કામ થઈ પડતું. પરતુ કેટલાક બુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થીઓ પોતાની સમજ પ્રમાણે રસ્તો કરી લેતા જે બાબતમા ઊંડા પાણીમા ઊતરવા જેવુ ન હોય, તેવા પ્રશ્નોને છોડી દે, અને ગૃહઉદ્યોગ, ખાદી, ગ્રામસફાઈ જેવા સામાન્ય પ્રશ્નોની સમજૂતી આપ્યા કરે.

એક વિદ્યાર્થીએ એવો નિયમ કરેલો કે, રોજ સવારે ત્રણ કલાક ગ્રામસફાઈ કરે, ગામમાંથી સાથ

આપે તેવા ભાઈઓને ભેગા કરીને જાહેર જગ્યાઓની સફાઈ કરે. ઉપરાંત, એક પછી એક મહોલ્લાઓમાં પણ તે જાય. ત્યા કામ કરતાં કરતાં કંઈ ને કંઈ વાતો ચાલે. વાતો કરતા કરતા નવા શિષ્યો ઊભા કરે અને બે ચાર દિવસે કોઈ જુવાનિયા તેની સાથે કામ કરતા થઈ જાય. ત્યાં બરાબર કામ જામે એટલે બીજા મહોલ્લામાં જાય. એમ એક માસ દરમિયાન તેણે ગામમાં સફાઈનુ સારુ વાતાવરણ જમાવ્યુ.

સવારના સફાઈકામ પછી તે સ્નાન વગેરે કરીને પોતાની રસોઈ કરી લેતો અને બપોરે થોડો આરામ કરતો. ત્યાર પછી પોતાની પૂણી અને તકલી લઈને ગામમાં ફરવા જતો અને કોઈને ઘેર જઈને બેસતો. ત્યા કેટલાક છોકરાઓ તેની પાસે તકલી શીખવા આવતા અને કેટલાક મોટેરાઓ બેઠા બેઠા ગપ્પાં મારતા. પોતે તકલી કાંતતાં કાંતતાં એમની સાથે વાતો કરતો અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર પોતાના ખીલતા જ્ઞાનભંડારમાંથી તેમને કંઈક આપવાનો પ્રયત્ન કરતો. વાતો ભાષણરૂપે નહિ પરંતુ સંવાદરૂપે ચાલતી.

તે ગામમા ખેડૂતોની વસ્તી વિશેષ હતી. બે ચાર વાણિયાનાં ઘર પણ હતાં. વાતો કરનારામા વાણિયાનો એક જુવાન દીકરો પણ ભળતો અને તે આ વિદ્યાર્થીને અટપટા પ્રશ્નો પૂછવામાં આગળપડતો

ભાગ લેતો. તે જરા ચબરાક હતો, મશ્કરા સ્વભાવનો હતો. તેનો હેતુ શીખવા કરતાં ગમ્મત કરવાનો વિશેષ હતો. વાક્ચાતુરી કરીને વિદ્યાર્થીને હંફાવવાનો તે પ્રયત્ન કરતો અને અનેક મુદ્દાઓ ઊભા કરીને ઘણી ચર્ચા કરતો. પેલો વિદ્યાર્થી તેના સ્વભાવને કળી ગયો હતો. તેને તો એ નિમિત્તે લોકો સાથે ભળીને વાતો કરવી હતી. એટલે ચિડાયા વગર ધીરજપૂર્વક તે પ્રશ્નોના જવાબ આપતો.

એક દિવસ શેઠે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, 'તમે આખો દિવસ તકલી પર કાંતો તો કેટલુ કમાઓ?'

જ૦—તકલી પર કાતીને કઈ ઘરનુ ખરચ નીકળે નહિ. ઘરનુ ખરચ કાઢવા માટે આ ધધો છે જ નહિ. એ તો નવરા બેઠે, બીજુ કંઈ કરવાનુ ન હોય ત્યારે, કાતવાનુ. થોડુ સૂતર કતાય અને નવરાશનો સદુપયોગ થાય. થોડુ થોડુ સૂતર ભેગુ થાય તો વરસ દહાડે કપડા જોગુ થાય.

સ૦—આખુ વરસ કેટલુ બધુ કાતે ત્યારે કપડા થાય?

જ૦—આપણા દેશમા જેટલુ કાપડ વપરાય છે તે ગણતા, એક માણસને સરેરાશ ૧૪ ચોરસવાર કપડુ વાપરવા મળે છે. પરતુ તે તો બહુ ઓછુ ગણાય ચૌદ વાર તો આખા દેશની સરેરાશ, એટલે તેમાં ચીંથરેહાલ દશામાં ફરતા અને લગોટી વાળીને ફરતા

બાવાઓનો સમાવેશ પણ થઈ જાય. સાથે સાથે આખા દિવસમાં પાંચ દસ વાર કપડાં બદલનાર શોખીન લોકોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય. એકંદરે જોતાં દરેક માણસને સામાન્ય રીતે ૩૦ ચોરસવાર કપડું જોઈએ એમ ગણીએ, તો એટલું કપડું વણાવવા માટે દરેકે રોજ સામાન્ય રીતે ૨૫૦ વાર સૂતર કાંતવું જોઈએ. તકલી કરતાં રેંટિયા પર વધારે ઝડપથી કાંતી શકાય છે. પરંતુ, તકલી ગમે ત્યાં સાથે લઈ જઈ શકાય. સભામાં, મેળાવડામાં કે વર્ગમાં બેસીને પણ કાંતી શકાય, એ તેમાં મોટી સગવડ છે. આવી રીતે ગમે ત્યાં બેસીને કાંતવું હોય તો તકલી જ ફાવે, એટલે સગવડ પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. રેંટિયા પર બરાબર કાંતતાં આવડી ગયા પછી સામાન્ય રીતે ૦ાા કલાકથી ૧ કલાક કાંતીએ તો વરસ આખરે પોતાનાં કપડાં જેટલુ જરૂર કાંતી શકાય. તકલી પર જ કાંતીએ તો ઝડપ પ્રમાણે ઓછોવત્તો વખત લાગે.

સ૦ — ઓહોહો ! રોજ એક કે દોઢ કલાક કાંતે ત્યારે પોતાનાં કપડાં જેટલું સૂતર થાય ! વળી પાછા વણાટના પૈસા ઉપર આપવા પડે ! રૂનું મૂલ્ય, પીંજામણની મજૂરી તો વધારાની ! એના કરતાં બજારમાંથી જાપાનનુ કે દેશી મિલનું કાપડ લેવું શું ખોટું ? અને એટલા વખતમાં બીજું કામ ન કરીએ કે નકામી આ માથાકૂટ કરવી અને હાથ દુખાડવા ?

જ૦ — તમારે બીજુ કામ હોય તો જરૂર કરી શકો છો. બીજુ કામ છોડીને કાંતવા બેસવાનુ કોઈ કહેતું નથી પરંતુ અત્યારે હુ કાતું છુ અને તમે ખાલી બેસીને ગપ્પા મારો છો તેનુ શુ? તમે પણ મારી સાથે કાતી શકો ને? દુકાને બેઠા બેઠા પણ તમે તકલી કે રેંટિયો ચલાવી શકો. ઘરાક આવે ત્યારે કામ થાય અને તેમાથી વખત મળે ત્યારે કંતાય આ ખેડૂતોના છોકરાઓ અને તેમના ઘરના માણસો પણ નવરાશના વખતમા કાતે એમા નુકસાન શુ છે? મોઘા સન્તાનો સવાલ જ કયા છે? જે સૂતર થાય તે લાભમા જ ગણાય ને?

સ૦ — પણ આ જાપાનનુ કાપડ તો રૂના ભાવે મળે છે તેનુ શુ? મજૂરી કરીએ તે કયાય તણાઈ જાય અને ઉપરથી વણકરીના પૈસા આપવા પડે આવા મદીના વખતમા એવા વધારે પૈસા ખરચવા અમને ન પાલવે જો કઈ બચત થતી હોય તો વળી ઠીક છે, મહેનત કરી પણ કામની.

જ૦ — બચત તો જરૂર થાય, તમને ન થાય તો દેશને તો જરૂર થાય તમને પણ લાભ તો થાય જ જાપાનનુ બે આને વારનુ કાપડ કેટલા દિવસ ચાલે છે તેનો હિસાબ ગણ્યો છે? ઝીણા ધોતિયા બાર મહિનામા કેટલા ફાટે છે તેનો હિસાબ ગણ્યો છે? એક વખત સારુ કસવાળુ સફાઈદાર કાતતા

થાઓ અને તેનાં ધોતિયાં પહેરી જુઓ, એટલે ખબર પડશે કે, આખરે જઈને કયું સસ્તું અને કયુ મોંઘું પડે છે.

અને શરૂઆતમાં થોડું મોંઘું પડે પણ ખરું; અગવડ વેઠવી પણ પડે. પણ તેથી શું થઈ ગયું? ધીમે ધીમે આજે જે મોંઘું લાગે છે તે જ સસ્તું થઈ જશે. એક વખત એવો હતો કે જ્યારે અહીંનું કાપડ પરદેશમાં સસ્તું પડતું અને કારખાનાંનો માલ મોંઘો પડતો. આજે બપોરે ભોજન પછી હું એક ચોપડી વાંચતો હતો. તેમાં આપણા ઉદ્યોગો કેમ પડી ભાંગ્યા તેનું સુંદર વર્ણન આપ્યું છે. તેમાં લખ્યુ છે કે, હિંદના ગૃહઉદ્યોગો પડી ભાંગ્યા તે પહેલાં કારખાનાં કરતાં આપણો હાથે બનાવેલો માલ જ સસ્તો પડતો. આજે પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે તેથી શું?

સ૦ — અમે તો વેપારી લોક રહ્યા. સસ્તું પડે તો તરત કરીએ. જ્યારે સસ્તું પડશે ત્યારે કરીશું. અત્યારે જ્યા સુધી મિલનું કાપડ સસ્તું પડે છે ત્યાં સુધી આમ વધારે ખરચ કરવાનું મન નથી થતું.

જ૦ — એ રીતે તો દુનિયામાં કંઈ સુધારો થઈ જ ન શકે. બધા જો તમારા જેવો વિચાર કરે, તો કોઈ દેશી ઉદ્યોગ ચાલી જ ન શકે. આપણે તો ઈશ્વરમાં અને ધર્મમાં માનનારા લોકો છીએ. જે સમાજમાં આપણે જીવીએ છીએ એ સમાજના હિતનો

આપણે વિચાર ન કરીએ, તો આપણા જેવા અધર્મી અને નાસ્તિક કોણ? આપણે આપણા સ્વાર્થનો અને લાભાલાભનો જ વિચાર કરવો એ કયા ધર્મમા કહ્યુ છે? લોકો રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને મહાવીરને પૂજે છે તે શાને સારુ? તેમના સ્વાર્થને લીધે પૂજે છે? જો આપણે તેમને પૂજતા હોઈએ, તો તેમના જેવુ વર્તન પણ રાખવુ જોઈએ ને? કે પારકાને માટે કઈ કરી છૂટવાનો ઇજારો મોટા માણસોને જ આપવાનો? આપણે મોટા માણસોના નામ લેવા, જય બોલાવવી, ટીલાટપકા કરવા, પણ સમાજને માટે કઈ કરવાનો વખત આવે ત્યારે એ આપણુ કામ નહિ એમ કહેવામા શું ધર્મ છે?

સ૦ — એમા ધર્મ તો નથી પણ એવુ બધુ કરવા જઈએ તો ઘરનુ ખરચ વધી જાય, ભિખારી થવુ પડે, એનુ શુ?

જ૦ — ભિખારી તો આપણે આમેય થયા જ છીએ તમે દાળભાત રોટલી ખાઓ છો એટલે દેશ સુખી છે એમ નથી દેશ તો ભિખારી જ છે તેને લીધે આપણે બધા પણ ભિખારી જ છીએ તે વિષે વળી ફરી વાતો કરીશુ આજે તો મારે પાછા જવાનો વખત થયો છે

૨

કૂવામાં હોય તો હવાડામાં!

બીજે દિવસે નિયમ પ્રમાણે પેલો વિદ્યાર્થીશિક્ષક તકલી લઈને આવીને બેઠો. પેલા વાતોડિયા શેઠ પણ આવીને બેઠા હતા. નાના વિદ્યાર્થીઓ પૂણી અને તકલી સાથે કરામત કરીને તાર ખેંચવા મથતા હતા. વિદ્યાર્થીશિક્ષકે વાત ઉપાડી. શેઠ સામું જોઈને તેણે કહ્યું :

સ૦—કેમ શેઠ! હમણાં ધંધોરોજગાર કેવોક ચાલે છે?

જ૦—આ જુઓ જ છો ને! બેઠાબેઠ. દુકાને ઘરાકી હોય તો અહીં આવીને ગપ્પાં મારવા શાના બેસીએ?

સ૦—પણ તમારે ક્યાં દુકાન ઉપર આધાર છે? મારા સાંભળવા પ્રમાણે, તમારે તો ધીરધારનો ધંધો ધીકતો ચાલે છે. ખરી કમાણી તો એમાંથી થાય ને?

જ૦—એ વાત ખરી. પણ એ તો બધું અરસપરસ છે. દુકાને ઘરાકી મંદ હોય તો ધીરધારની આવક પણ મંદ જ હોય ને? ખેડૂતો ધીરેલા પૈસા

આપી ન શકે, તો જરૂરી વસ્તુઓ પણ શી રીતે ખરીદે? એટલે બન્ને રીતે ઠંડું જ છે.

સ૦—પણ ખેડૂત પાસે પૈસા ન હોય તોપણ તમે તમારુ લેણું ઓછા જ છોડતા હશો?

જ૦—અમે તો ઘણુંય લેવા મથીએ. પણ ખેડુતના ખેતરમાં કે કોઠીમાં હોય નહિ તો ક્યાંથી લઈએ? કૂવામાં હોય તો હવાડામાં આવે ને!

સ૦—હા! સાચું. તમે ખરો મુદ્દો પકડ્યો. તમે તમારા ધંધાની આંટીઘૂંટી તો બરાબર સમજો છો પરંતુ એ વસ્તુ સમાજની કે દેશની દૃષ્ટિએ વિચારવાની હોય ત્યારે તમે એ મુદ્દો ભૂલી જાઓ છો.

જ૦—ના ના. એમ કેવી રીતે? અમે તો બધી બાબત સગળી રીતે જ વિચારીએ છીએ

સ૦—ના! જુઓ. ગઈ કાલે મેં કહ્યું હતું કે, દેશ ભિખારી તો આપણે પણ ભિખારી જ થવાના. તે બાબત કાલે તમને નહોતી સમજાઈ દેશના ઉદ્યોગધધાઓ પડી ભાંગે તો આપણે પણ ભિખારી થઈએ, અને દેશના ઉદ્યોગો ખીલે તો આપણે પણ સુખી થઈએ, એ બાબત હુ કાલે કહેતો હતો, અને એમ સમજાવતો હતો કે, પરદેશી કાપડ સસ્તું હોય તોપણ આપણે હરામ ગણવું જોઈએ. એટલું આપણે નહિ સમજીએ, તો આપણે વધુ ને વધુ ભિખારી થતા જઈશું ખેડૂતના ઘરમાં નથી તો જેમ તમારા ધીરેલા

પૈસા પતતા નથી, ખેડૂતના ઘરમાં નથી તો જેમ તમારી દુકાને ઘરાકો આવતા નથી તેમ, જો દેશના ધંધારોજગાર મરી ગયા હશે, તો તમારા હાથમાં શું આવવાનું છે? દુકાળ ચારે તરફ મનુષ્યજીવને ભરખી રહ્યો હોય ત્યારે બધાય વર્ગના લોકો જેમ દુઃખી થાય છે, તેમ આપણા વેપારઉદ્યોગનો નાશ થવાથી સમસ્ત પ્રજા દુઃખી થાય છે, એ તમે પોતે આપેલા દાખલા ઉપરથી સહેજે સમજી શકશો.

વેપારઉદ્યોગના નાશની પ્રજાના જીવન ઉપર શી અસર થઈ છે તે વળી મોટો સવાલ છે. તેની વાતો કરીએ તો પાર ન આવે. પરંતુ ખેડૂત નવરો પડવાથી તમે જેમ નવરા પડ્યા છો, તેમ દેશના કારીગરો નવરા પડવાથી તેની માઠી અસર પણ આખા દેશ ઉપર થાય અને થઈ છે, તે દેખીતી વાત છે. તેના પુરાવા આપવાની જરૂર છે શું? પણ હવે ઊઠવાનો વખત થયો. જે જે.

૩

ચરખાસંઘ અને મિલઉદ્યોગ

ત્રીજે દિવસે નિયમ પ્રમાણે બધા આવીને બેઠા આજે કેટલાક નવા મોટેરા આવ્યા હતા. મોટેરા રોજ ઓછાવત્તા આવતા, પણ નાના વિદ્યાર્થીઓ

નિયમસર આવતા. મોટેરાને વાતો સાંભળવામાં રસ પડતો, પરંતુ તકલી ચલાવવાની તેમને ઇચ્છા નહોતી થતી. તકલી કરતાં હોકો ફેરવવો એ તેમને વધારે પસંદ પડતું. પેલા વિદ્યાર્થીશિક્ષકે આગલા દિવસની વાત ઉપાડી :

અ૦ — કેમ શેઠ! બોલો! તમને આપણા દેશની ગરીબાઈ અને સ્વદેશી માલ વાપરવાની જરૂર વિષે હવે ખાતરી થાય છે કે નહિ?

શેઠ જરા માથું ખંજવાળતા ગણગણતે અવાજે બોલ્યા: ખાતરી તો થાય છે. સ્વદેશી તો વાપરવું જ જોઈએ ને? અને અમે તો વિલાયતી વાપરતા જ નથી. ક્યાંક કશુંક લાવવું પડે. બાકી જુઓ, અમે તો આ મલમલ વગેરે દેશી જ વાપરીએ છીએ, અને મારા બાપા તો ખાદી જ પહેરે છે.

સ૦ — તમારા પિતાને મેં ખાદી પહેરતા તો જોયા નથી, અને તમારા કપડા પણ સ્વદેશી શી રીતે કહેવાય?

જ૦ — કેમ! આ મલમલ દેશી મિલનું છે, અને મારા બાપા પેલા ઘના ઢેડ પાસેથી ખાદી લે છે.

સ૦ — મલમલ દેશી મિલનું પણ સંચા ક્યાના, કપાસ ક્યાનો, અને સૂતર ક્યાનું, તે જાણો છો? અને ઢેડ સૂતર ક્યાંથી લાવે છે?

જ૦ — એ બધી અમને શી ખબર પડે?

સ૦ — ત્યારે તમે એને ખાદી શી રીતે કહો છો? ખાદી તો હાથે કાંતેલા સૂતરમાંથી જે કાપડ હાથે વણાયું હોય તેને જ કહેવાય; અને વળી તે કાપડ ચરખાસંઘના નિયમ પ્રમાણે યોગ્ય મજૂરી ચૂકવીને તૈયાર થયેલું હોવું જોઈએ.

આ સાંભળી એક ભાઈ બોલી ઊઠ્યા, 'ચરખા-સંઘ એ શું છે અને તે ક્યાં કામ કરે છે?'

જ૦ — એ આખા દેશમા ખાદીકામની દેખરેખ રાખનારી સંસ્થા છે. આમ તો એ સંઘ આપણી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના આશરા હેઠળ કામ કરે છે, છતાં તેની વ્યવસ્થા વગેરે સ્વતંત્ર છે. તેની મુખ્ય કચેરી વર્ધામાં રાખી છે, અને તેની મારફત આખા દેશમાં ખાદીનુ કામ થાય છે. પૂ. ગાધીજીએ રેટિયાની વાત પહેલવહેલી દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેઓ હતા ત્યારે કરેલી. ત્યારે તેમણે રેંટિયો જોયો પણ નહોતો; પરંતુ તેમણે તે વિષે વાંચેલુ, સાંભળેલુ. તેમને હિંદની સ્થિતિનો અભ્યાસ અને વિચાર કરતા રેટિયો સૂઝ્યો. તે વિચાર તેમણે 'હિંદ સ્વરાજ્ય' નામના પોતાના પુસ્તકમાં રજૂ કર્યો. હિંદમાં આવ્યા પછી ૧૯૨૦ના અસહકાર વખતે તેમણે રેંટિયાની વાત ઉપાડી, ત્યારથી દિવસે દિવસે તેનો ફેલાવો થતો ગયો છે. તે

કામ વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવા માટે, ૧૯૨૫મા આ ચરખાસઘની સ્થાપના કરવામા આવી તેની મારફત હિંદના લગભગ ૧૩,૦૦૦ ગામડામા ખાદીનુ કામ થાય છે, અને દર વરસે લગભગ અડધા કરોડની ખાદી ઉત્પન્ન થાય છે તે મ સ્થાએ કાતવા, પીજવા અને વણવા માટે મજૂરીના દર નક્કી કર્યા છે એ મુજબ મજૂરીના દર અપાતા ન હોય, તો તે ખાદી ન કહેવાય મિલની વાત તો જુદી છે તેમા તો એક રૂપિયાના માલમાથી ફક્ત ૪ આના જ મજૂરોને મળે છે તેના ય ત્રોના પૈસા પરદેશ જાય છે, અને તેમાથી બીજા અનેક અનર્થો ઊભા થાય છે હાથવણાટના કાપડમા પણ પરદેશી અથવા મિલનુ સૂતર વપરાય છે, તે ઉપરાત તેમા મજૂરીના દર ઉપર અકુશ હોતો નથી એટલે તમે જોઈ શકશો કે, ચરખાસઘને ધોરણે તૈયાર થયેલુ કાપડ જ ખાદી કહેવાય તે સિવાયનુ કાપડ એ ખાદી તો નથી, પણ હુ તો એને સ્વદેશી પણ ન કહુ

સ૦—પણ તમે કહો છો કે, ચરખાસઘ તો આખા વરસમા ફક્ત અડધા કરોડની ખાદી ઉત્પન્ન કરે છે તેટલા કાપડથી આખા દેશને કાપડ શી રીતે પૂરુ પડે? એટલે મિલનુ કાપડ પણ વાપરવુ જ જોઈએ ને? અને મિલોની મૂડી વગેરે આપણા દેશની જ છે તે જો ભાગી પડે તો આપણા દેશને જ

નુકસાન નથી ? તેના મજૂરો વગેરે ફાજલ પડશે તો બેકારી નહિ વધે ?

જ૦—તમે તો એકમાનટી બહુ વાતો પૂછી લીધી અને ઘણા મુદ્દા ઊભા કર્યા તમને કોઈ મિલના હિમાયતીએ બગબગ ભણાવ્યા લાગે છે મિલની વકીલાત તમે આટલી બધી ક્યાથી જાણી આવ્યા ?

ન૦—અમારા ગામનો એક છોકરો અમદાવાદની કોલેજમા ભણે છે, તે ગાધીવાદીઓની અને મૂડી વાદીઓની ઘણી વાતો કરે છે એક વખતે તેણે અહીના સેવાસમાજમા ભાષણ આપ્યુ હતું, તેમા રશિયાના જેવી ક્રાન્તિ આપણા દેશમા કરવી જોઈએ અને મૂડીદારોનો, જમીનદારોનો અને રાજાઓનો નાશ કરવો જોઈએ, એમ કહ્યુ હતું ખાદીથી દેશનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી અને યત્રોથી જ કામ લેવું જોઈએ, એમ પણ તેણે કહ્યુ હતું તેમા આ બાબત પણ એણે કહી હતી તે આજે વાત નીકળી ત્યારે યાદ આવી

મ૦—એ ભાઈ અહી છે ?

જ૦—ના, રજાઓમા તેને અહીં રહેવુ ગમતુ નથી, એટલે રજાઓમા પણ ઘણુખરુ તે અમદાવાદ રહે છે કોઈ વખત ભાઈબધ દોસ્તદારને ત્યા જાય અગર મુબઈ ફરવા જાય હમણા તો માદો છે એટલે મસૂરી હવા ખાવા ગયો છે એના મિત્રો પણ સાથે છે

સ૦—એમ હવા ખાવી હોય અને ગામડાંમાં રહેવું ગમતું ન હોય, તેને ખાદીની વાત શાની ગમે? તેમને તો એકે ધડાકે હિંદનાં સાત લાખ ગામડાંમાં વરાળ વીજળી અને યંત્રો દાખલ કરી દેવાં છે અને ગામડાંને શહેરો બનાવી દેવાં છે. પણ એમ હવામાં વાતો કરવાથી કંઈ થતું નથી. લોકોના પ્રત્યક્ષ જીવનની સાથે મેળ બેસાડીને વાતો કરે તો કામની. બાકી તો ગપ્પાં મારવાં સહેલાં છે. કોઈને ક્યાં પોતાના મોજશોખ ઓછા કરવા છે? જરા ઇચ્છા થઈ એટલે ઊપડ્યા મુંબઈ. જરા નરમ થયા એટલે ચાલ્યા મસૂરી. આ ગામડામાં રખડે અને લોકોનાં સુખદુઃખ જુએ તો શું કરવું તેની ખબર પડે તો જ ખાદીની જરૂર છે કે નહિ તે સમજાય. અમદાવાદ અને મુંબઈની કૉલેજોમાં અમનચમન ઉડાવતાં લોકોની ખરી જરૂરિયાતનો સાચો ખ્યાલ કદી ન આવે. અને જો રશિયા હિંદુસ્તાનમાં ઉતારવું હોય તો પહેલા ઘેરથી જ શરૂઆત કરે ને! બાપા ખેડૂતોને ચૂસે છે, પોતે તે બાપદાદાની મિલકત ઉપર તાગડધિન્ના કરે છે, તે છોડી દે અને સામાન્ય માણસની માફક જીવન ગુજારે, તો હિંદુસ્તાનને શાની જરૂર છે તે સમજાશે. પણ તમે તો તેની વાત ઉપરથી અવનવા મુદ્દાઓ ઊભા કર્યા છે. તેની વાત તો વળી ફરી કરીશું. હાલ

તો આવી વાતો કરનારા પોતે શું કરે છે તે સમજવા માટે મે થોડુંક કહ્યુ

શેઠ બોલી ઊઠ્યા — પણ તમે ગાધીવાળા પણ એવું ક્યા નથી કરતા ? બધેય જૂઠા લોકો તો હોય છે જ પેલા ભાઈ ધોળી ટોપી પહેરે છે અને પેલા ખેડૂતના શરીર ઉપર આખુ કપડુ કે કોઠીમા દાણો તો રહેવા દેતા નથી બીજા એમના પાડોશી તો વારે વારે ચિડાઈને છોકરાને ધબોધબ ઠોકે છે અને અહિંસાની વાતો કરે છે આવા તો કેટલાય હોય છે જેવા એ ઢોંગી છે તેવા પેલા પણ ઢોંગી છે

જ૦ — તમારી વાત સાચી છે કોઈ પણ કામ એવા ઢોંગી લોકોને લીધે જ આગળ વધતું નથી ગાધીજી કહે છે કે, આપણે સાચા અહિંસક હોઈએ તો હિંદુમુસ્લિમ કજિયા થાય જ નહિ પણ વાત એમ છે કે, કેટલાક કહેવાતા મહાસભાવાદીઓ પણ મહાસભાની નીતિને વળગીને કામ કરતા નથી, ચૂટણીઓ વખતે અનેક ગોટાળા કરે છે, અને હાથમા તત્ર આવ્યુ તો પોતાનો ઇજારો જ માની બેસે છે, ને પછી પોતાનો અધિકાર ટકાવી રાખવા કઈ કઈ ગરબડો ઊભી કરે છે જેટલે અશે આવી ગરબડો ઓછી થાય, તેટલે અશે મહાસભાનુ કામ દીપે અને આ નિયમ તો દરેક કામને લાગુ પડે છે એટલે વિચાર અને વર્તનનો ભેદ ગાંધીવાદીઓમા હોય તો

તે પણ ખોટો છે પણ આપણે તો વ્યક્તિઓના ગુણદોષ પર ઊતરી પડ્યા. યંત્રો અને હાથઉદ્યોગ, અથવા તો મિલ અને રેંટિયો, એ મુદ્દાની જ આપણે વાત કરવી જોઈએ, અને પેલા ગ્રેજ્યુએટની વાત ઉપરથી તમે જે મુદ્દા ઊભા કર્યા છે તેનો, વ્યક્તિને બાજુએ રાખીને, તટસ્થ રીતે વિચાર કરવો જોઈએ આજની વાત જરા લાંબી થઈ ગઈ મોડુ પણ થયુ આજ તો હવે રજા લઉં

૪

રેંટિયો વિ૦ મિલ

બીજે દિવસે બધા ભેગા થયા ત્યારે ગામના મુખી પણ ફરતા ફરતા ત્યા આવી ચઢયા અને બે ઘડી હોકો પીવા થોભ્યા મુખી મીઠાબોલા અને મળતાવડા સ્વભાવના હતા સરકારી અમલદાર હોય ત્યારે મહાસભાવાળાનુ કાપી નાખે, પરતુ મહાસભા વાળા મળે ત્યારે બોલાવે અને વાતો કરે ખરા નાના નાના છોકરાને તકલી સાથે ગડમથલ કરતા જોઈને મુખી કહે, 'ભાઈ! તમે આ છોકરાને ઠીક કામે લગાડી દીધા છે. એમના માવતરો તમને આશીર્વાદ આપશે તમે એ ભલુ કર્યું એ છોકરા બાકી વડના વાદરા ઉતારે એવા છે'

સ૦—તમે સુખી, તકલીનો ભલો ફાયદો જોયો! એનો બીજો કઈ ઉપયોગ સમજો છો?

જ૦—બીજો શો ઉપયોગ? તોફાન કરવાને બદલે શાંતિથી બેસે તો સારુ બાકી એમાંથી પેદા તો શુ થવાનુ હતું? એનાથી કાતી કાતીને મરી જાય તોય કઈ રોટલો નીકળે?

સ૦—કેમ નહિ? બરાબર શીખે તો ખાવા પૂરતુ તો મળી રહે પણ ધારો કે ખાવા પૂરતું ન મળે, તોપણ કઈક મળતર તો થાય કે નહિ? અને તે પ્રમાણે દેશને પણ થાય ને!

જ૦—દેશને તેમા શો ફાયદો થવાનો હતો? એના કરતા તો બે ચાર મિલો ઊભી કરી હોય તો મજૂરોને રોજી મળે, ઝટ લઈને કાપડ નીકળે, અને કાપડ મન્તુ પડે

સ૦—તમે મિલોના લાભની વાત કરો છો, પરતુ મિલો થવાથી દેશ ઉપર શી અસર થાય છે, તેને લીધે કેટલા પૈસા પરદેશ જાય, અને કેટલા લોકો બેકાર પડે છે, તેની તમને ખબર છે? એક મિલ ઊભી થાય એટલે તેની લગભગ અડધી કિંમત તો યત્રો માટે પરદેશ મોકલવી પડે, અને મિલ શરૂ થયા પછી પણ દર વરસે થોડા ઘણા પૈસા તો પરદેશ મોકલતા જ રહેવું પડે મિલ બહુ તો બે હજાર માણસોને રોજી આપે અને વરસે એક કરોડ વાર

કાપડ પેદા કરે. ત્યારે આજે તેટલી જ ખાદી તૈયાર કરવામાં લગભગ ૩ લાખ માણસને થોડીઘણી રોજી મળે છે. મિલોની વધારે કાપડ ઉત્પન્ન કરવાની ગુંજાશ ખરી, પણ કામ તો બહુ ઓછા માણસોને આપે. દેશની બધી કાપડની મિલોમાં થઈને માંડ ૫ લાખ મજૂરો કામ કરે છે, તે તમે જાણો છો?

જ૦—એ તમે ગમે તેમ કહો. પણ મિલો બંધ થાય તો ભારે નુકસાન થાય એ વાત નક્કી છે

મ૦—પણ હું મિલો બંધ કરવાનુ ક્યા કહું છું? હું તો કહું છું કે, આપણા બેકાર અને અર્ધા બેકાર લોકે તકલી અને રેંટિયાનો ઉપયોગ કરવો. એ રીતે આ ગરીબ દેશમા કરોડોનાં પેટનો ખાડો પુરાશે. મિલોથી તે નહિ થઈ શકે.

સ૦—પણ એ લોકો પાસે કંતાવો છો, શુ કામ? બીજુ કંઈ કામ આપો ને!

જ૦—ગામડાંના લોકોને કાંતવા પીંજવા ઉપરાંત બીજું કામ આપી શકાય તેમ હોય, તો આપવાની કોઈ ના પાડતું નથી. પણ તમે એવું કામ બતાવોને! પણ એ વિષે વધારે વાત તમે વળી ફરી મળશો ત્યારે આપણે કરીશું.

૫

લોકોપયોગી કામો

ફરી બધા મળ્યા ત્યારે શેઠ આવીને બેઠા હતા. પણ આગલા દિવસની વાત પ્રમાણે મુખી આવ્યા નહોતા. વિદ્યાર્થીશિક્ષકે શેઠને પૂછ્યુ, 'કેમ શેઠ? કાંઈ મુખી જણાતા નથી!'

શેઠ — એમનો શો વિશ્વાસ! એ તો કાલે હોકો પીવા વળી આવી ચઢચા'તા બાકી એમને તમારી વાતોમાં શો રસ?

વિ૦ — પણ આજેય હોકો પીવા બોલાવોને! થોડી વાતો કરીશુ.

શે૦ — તેમને બોલાવવા વળી કોણ જાય? આવવું હોય તો આવે.

વિ૦ — ના! ના! બોલાવો તો ખરા. તમે ન જાઓ તો બીજા કોઈને મોકલો મારે આ ગામની વસ્તી, ધંધા, જમીન, ખેતી, કેળવણી, વગેરેની બીજી હકીકત પણ પૂછવી છે મુખી આવશે તો તે કામ પણ થશે

શે૦ — અલ્યા મગા! જા મખીને કહે કે, તમને હોકો પીવા બોલાવે છે.

મુખી થોડી વારે આવ્યા, એટલે વિદ્યાર્થીએ વાત ઉપાડી: 'મારે આ ગામની કેટલીક હકીકત જોઈએ છે તે તમે આપશોને?'

જરા વિચારમાં પડીને મુખી બોલ્યા, 'શાની હકીકત?'

વિ૦ — ગામની વસ્તી, જમીન વગેરે સંબંધી. તેમાં તમને કંઈ વાંધો નહિ આવે. એ તો જગ-જાહેર વસ્તુ છે. આખા હિંદુસ્તાનના અને પ્રાંતોના વિગતવાર આંકડા તો સરકારી રિપોર્ટોમાંથી તૈયાર મળે છે. પણ ગામવાર છાપેલા ન મળે એ તમારી પાસેથી જોઈએ છે.

મુ૦ — હા! ભલે. ઘેર આવીને નોંધી લેજો. પણ ભાઈસા'બ, કાંઈ છાપેબાપે ચડાવતા નહિ.

વિ૦ — ના! ના! છાપાથી શું કામ ગભરાઓ છો? આ તો અમારી જાણ માટે અને અભ્યાસ માટે છે. અને છાપામા આવે તેમાં તમને શો વાંધો આવે? સરકાર તે આંકડાનાં તો પુસ્તકો છપાવે છે. દરેક દેશી રાજ્ય પોતપોતાના રાજ્યની હકીકત બહાર પાડે છે. તો ગામની હકીકત બહાર પડે એમાં નુકસાન શું? ગામવાર હકીકત છપાવતાં ઘણું ખર્ચ થઈ જાય. બાકી વસ્તીની સંખ્યા કે ગામની જમીન, ઢોર અને ભણતાં છોકરાંની સંખ્યામાં ખાનગી શું છે?

મુ૦ — હા ! હા ! ઠીક. તમારે જોઈએ તે પૂછી જજો. પણ અમને વાંધો આવે એવું કંઈ કરશો નહિ.

વિ૦ — ગામની હકીકત આપવાથી તમને વાંધો આવે એવું તો કંઈ નહિ બને. પણ અમારા આવવાથી ગામનાં છોકરાં ખાદી પહેરતા થાય કે સફાઈ કરતા થાય તો ?

મુ૦ — એમા અમને શુ નુકસાન છે ? સફાઈ કરશે તો ગામ ચોખ્ખું રહેશે.

વિ૦ — ત્યારે તમે એમાં સાથ આપોને ! આ શેઠ છે, તમે છો. એવા બધા ગામના મોટા લોકો એ કામ ઉપાડે, તો ગામની સિકલ ઘડીમાં ફરી જાય અને નાના મોટા બધાં એ કામ કરવા લાગી જાય.

મુ૦ — ભાઈ ! એ આપણું કામ નહિ. એ તો ઐરાં કરે કે ગામનો ભંગી કરે. ગામના લોકો કહે તો એક ભંગી વસાવીએ અને બધા તેને કંઈક બાંધી આપે અમારાથી એ સાવરણો ઝાલીને ન ફરાય.

વિ૦ — પણ પેલા તમારી નજીકના ગામના ગોર, દુકાનદાર અને મુખી બધાય તે કામ કરે છે, તેથી ગામ કેવું ચોખ્ખું રહે છે તે જોયુ છે ને ? તમે પણ એમ કરો તો તમારુ ગામ પણ સ્વચ્છ રહે.

મુ૦ — ભાઈ, એ વાત છોડો. આપણાથી એ બને નહિ

વિ૦ — તમે તો કાંતી શકો નહિ, ખાદી પહેરો નહિ, સફાઈ કરો નહિ, ત્યારે તમે કરો શુ ? મુખી થયા છો તો કઈક તો લોકોપયોગી કામ કરો

મુ૦ — બીજુ તમે બતાવો તે કરુ બે ગાઉનો ફેરો ખાવો હોય તો ખાઈ આવુ અડધી રાતે ગામનુ કામ હોય તો કરુ પણ આવું કામ અમારાથી ન બને

વિ૦ — તો તમારા ગામના તળાવમા પાણી નથી, કૂવો પડુ પડુ થઈ રહ્યો છે, માતાની દેરી પર કૂતરા ફરે છે, ચોમાસામા ગામની ચારે બાજુ પાણી ભરાય છે, રસ્તાનુ ઠેકાણું નથી એનુ કઈક કરો અને વળી આ ગામમા હોટેલો પેઠી છે, સચો પેઠો છે, ગામનુ દૂધ શહેરમા ચડે છે, એનો કઈક ઉપાય કરો કરવા માગો તો એવુ એવુ તો ઘણુય થઈ શકે

મુ૦ — તમે દૂધ ભરવાની વાત કરો છો, પણ અમે દૂધ ન ભરીએ તો અમારુ ગામ ઊભુ જ ન રહે આજે ગામમાથી ૪૦ મણ દૂધ ચડે છે તેના પૈસાથી તો અમારુ પરચૂરણ ખરચ નીકળે છે

વિ૦ — પણ એનુ ઘી કરીને વેચો તો ?

મુ૦ — ઘી તો ઘરમા વપરાઈ જાય અને દૂધ ભરીએ નહિ તો દૂધ પણ રફેદફે થઈ જાય

વિ૦ — કેમ ? શી રીતે રફેદફે થાય ?

મુ૦ — ઘરમા છોકરા ખાઈ જાય અને પૈસા બધાએ નહિ

વિ૦ — એટલે કે, છોકરાના મોઢામાથી કાઢીને તમે શહેરમા દૂધ ભરો છો એમા તમને લાભ લાગે છે, અને છોકરા દૂધ ખાય એમા નુકસાન લાગે છે?

મુ૦ — નુકસાન તો ન લાગે છોકરા ખાય તે કોને ન ગમે? પણ પૈસાની તાણાતાણ હોય, ખેતીમા બરકત ન હોય, બીજો કઈ ધધો ન હોય, ત્યારે કરે શુ?

વિ૦ — તમે તો કાલે લોકોને કાતવા પીંજવા ઉપરાંત બીજા ધધા આપવાની વાત કરતા હતા તો એવુતો ઘેર બેઠા ફુરસદને વખતે કરી શકે એવો કઈ ધધો દાખલ કરો

મુ૦ — અરે! પણ એવા ધધા છે કયા? ઘેર બેઠા ફુરસદને વખતે તો અમે શુ કરી શકીએ? બહુ બહુ તો જોઈને વખત હોય તો શહેરમાં મજૂરીએ જાય

વિ૦ — શહેરમા એવી મજૂરી મળે ખરી કે? તમારી આજુબાજુના ગામડાવાળા બધા શહેરમા દોડે તો કેટલાને રોજી મળે?

મુ૦ — કોઈ વખત મળે બાકી તો ધક્કો ખાઈને પાછા પણ આવવુ પડે

વચ્ચે શેઠ બોલી ઊઠ્યા 'અરે! એ મજૂરીની વાત જવા દોને! એમા તો શુ મળે છે? શહેરમા

કદાચ થોડી મજૂરી મળે તેમાં વળ્યું શું? થોડા પૈસા કમાય તો ત્યાં ને ત્યાં ચા, બીડી અને સિનેમામાં પાણી થાય. એમાં ઘરનાં છોકરાંનો શો દી વળે? એ તો હાથમાં પૈસા 'આવે એટલે કમાયા લાગે, પણ છેવટે બધું પાણી!'

વિ૦ — તો દૂધના ધંધામાં પણ એવું જ નથી થતું? વધારે પૈસા હાથમાં આવ્યા લાગે, પણ તારણ કાઢો તો નુકસાન જ જણાય. દૂધ ભરવાનાં માપ મોટાં હોય, કોઈ કોઈ વખત પૈસા ઘલાઈ જાય, અને શહેરમાં પૈસા વપરાઈ જાય. એ બધું જોતાં દૂધના પૈસામાંથી છેવટે છોકરાંના પેટમાં બહુ ઓછું આવે છે. એના કરતાં તો છોકરાં દૂધ ખાય અને વધે તે દૂધનું ઘી કરે તો વધારે લાભ થાય. બધુંય ઘી કરે તોય, દૂધ નહિ તો જીવનપોષક છાશ તો ખાવા મળે. દૂધ ભરવામાં તો પૈસા દેખીને લોકો લોભાય છે, છોકરાંના મોંમાથી દૂધઘી પડાવી લે છે, અને છેવટે શહેરની કમાણી બધી શહેરમાં જ સમાય છે. હા! જે લોકો એક કરતાં વધારે ભેંસો રાખતા હોય અને દૂધનો ધંધો કરતા હોય, તેમને એ ધંધો કરવો ફાવે. બાકી તો જેમની પાસે એક જ દૂઝણું ઢોર હોય, તેને તો દૂધ વેચવામાં કાંઈ ન મળે. અને તમારા ગામમાં બબ્બે ચાર ચાર ભેંસો તો કેટલાને ઘેર હશે?

શુ૦ — બેચાર ભેસોવાળા તો લગભગ કોઈ નહિ અને કોઈને હોય તોપણ બે ભેસો સાથે દૂઝણી તો ભાગ્યે જ હોય

વિ૦ — ત્યારે ઉપર ઉપરથી જોવાને બદલે જરા ઊડા ઊતરીને જોશો તો જણાશે કે, એક જ દૂઝણા ઢોરવાળાને દૂધ ભરવામા લાભ નથી પણ નુકસાન છે એટલે તમારુ ગામ દૂધના ધધાને આધારે ઊભુ છે એ બરાબર નથી ઉપર ઉપરથી થોડા દોઢિયા લોકોના હાથમા દેખાય, પણ ખરી રીતે તેને વધારે લાભ થાય છે એમ નથી ઊલટુ, તેના છોકરા છાશ દૂધ વિનાના રહે છે, તે ભારે નુકસાન ગણાય

શે૦ — ભાઈ! તમે તો ભારે માથાઝીક કરનારા છો તમે છો નાના, પણ ભલભલા મખી સાથે પણ બોલવામા તો ટક્કર લો તેવા છો! તમારી બધીય વાત ખરી પણ આ ગામને દૂધ ભરવાનો જે ચસકો બાઝ્યો છે તે છૂટવાનો નથી બધા આજે દેખીતા લાભથી આકર્ષાય છે ઊડા ઊતરીને કોણ વિચાર કરે છે? અને ગામડાના લોક તો એવા જ!

વિ૦ — તેથી જ આપણો દેશ ઊચો આવતો નથી બધા પરદેશી મોહક વસ્તુઓ પાછળ પડચા છે, અને તેથી દેશને અને આડકતરી રીતે દરેક વ્યક્તિને કેટલુ નુકસાન થાય છે તે જોતા નથી પરતુ આપણે આપણું ખરુ હિત જોતા શીખવુ જોઈએ, અને

ગામડાને આવી રીતે જે નુકસાન થાય છે તે બધ કરવુ જોઈએ. જુઓને, તમારા ગામમાં પીઠું પણ છે. કેટલાક લોકો ગાંડા થઈને ત્યા પીવા જતા હશે અને શરીર, મન અને પૈસાનુ પાણી કરતા હશે. એમને દેખીતો આનદ જણાય છે, પરંતુ તેમને અને ગામને તેથી કેટલુ નુકસાન થાય છે તે કોણ જુએ છે? પીનારા કદાચ ન જોઈ શકે તો ગામે તેમને સમજાવવા જોઈએ ભેગા મળીને ઠરાવ કરવો જોઈએ. અને પીઠું ગામમાથી કાઢવું જોઈએ.

શે૦ — એ બધુ કોણ કરે અને શી રીતે થાય?

વિ૦ — મુખી અને તમે બધા ધારો તો જરૂર થઈ શકે. મુખી ઇચ્છતા હોય તો તેની વાત આપણે ફરી મળીશુ ત્યારે કરીશુ.

૬

પક્ષાપક્ષીનું ઝેર

બીજે દિવસે બધા આવીને બેઠા, તેવામા કઈક અવાજ સંભળાયો. બાજુના વાસમા કોઈ લડતા હોય તેવો ઘોંઘાટ થતો હતો તેવામા મુખી કંઈ બબડતા બબડતા તે વાસમાથી નીકળ્યા શેઠે તેમને બોલાવ્યા અને પૂછ્યુ, 'કેમ, મખી! શુ છે? કોણ લડી પડયા?'

મુ૦—અરે! જુઓને. પેલો છગલો ક્યાંયથી હાથમાં પૈસા આવ્યા, એટલે પીઠામાં જઈને દારૂ પી આવ્યો, અને હવે વાસમાં બેફાટ ફાવે તેમ બોલે છે. નથી નાનુ જોતો કે નથી મોટું જોતો. એની બૈરીને પણ સાંઢ પેઠે ધીબી, અને વાસવાળા છોડાવવા ગયા એટલે તેમને ભાંડવા મંડ્યો. હજુય ફાવે તેમ બોલે છે. હવે તો જરા ઓખરો કરીને એક ઘરમાં પૂર્યો છે અને બધાને છૂટાં પાડ્યાં છે.

વિ૦—મુખી! તમારા ગામમાં આવા પીનારા કેટલા હશે?

મુ૦—તે તો શી ખબર? ઘણાય પીતા હશે. તેનો આંકડો કોણે ગણ્યો છે? પણ પીનારા હશે ત્યારે જ આ પીઠું ચાલે છે ને!

વિ૦—અહીં તો બાજુનાં ગામોમાંથી પણ લોકો પીવા આવતા જણાય છે.

મુ૦—આવે જ છે તો. તેમને શી રીતે રોકાય? પીઠું હોય એટલે નજીક પડે તે બધાય આવે

વિ૦—ત્યારે તમે પીઠું બંધ કરાવોને! એટલે બધા આપોઆપ આવતા બંધ થઈ જશે.

મુ૦—એમ શી રીતે બને?

વિ૦—કેમ શી રીતે? ગામમાં સંપ હોય અને મોટેરાંનો ગામના લોકો પર અંકુશ હોય તો બધુંય

બને. તમે ગામ ભેગું કરો અને ઠરાવ કરો કે, અમારા ગામમાં પીઠું ન જોઈએ, અને સરકારને અરજી કરો કે, પીઠું ઉઠાવી લો. પછી જે પીએ તેને મહાજનનો ગુનેગાર ગણો.

મુ૦—પણ ગામમાં વળી સંપ ક્યાં બળ્યો છે? સંપ હોત તો કહેવું'તું શું? હું ગામ બોલાવું એટલે કેટલાક તો આવે જ નહિ, અને શરમના માર્યા આવે તોપણ કામ થવા દે નહિ.

વિ૦—ત્યારે પહેલાં તો એ ભાગલા જ સાંધોને!

મુ૦—એ કંઈ સહેલુ કામ છે?

વિ૦—હા! તમારા જેવા ધારે તો થઈ શકે. તમે બધાને ભેગા કરીને સમજાવો કે, ભાઈ, આમ શું કરવા પક્ષો પાડો છો? આપણે શું વહેંચી લેવાનુ છે? એકબીજા સલાહ સંપ કરો અને ભેગા મળીને કામ કરો.

વચ્ચે શેઠ કહે—પણ કોને સમજાવે? મુખી પોતે જ એના આગેવાન છે ને! આ બે સાલ પર મખીપણું લેવાનું હતું, ત્યારે મતાદારો મખીપણા માટે લડ્યા, પૈસાનુ પાણી કર્યું, અને હવે એકબીજાનુ કાપી નાખે છે. અને ત્યારથી ગામનું કોઈ કામ ભેગા મળીને થતું નથી. મખી પહેલા સમજે અને નમતું મૂકે તો બધું ઠેકાણે પડી જાય.

વિ૦ — લો! મુખી! આ તો બધું તમારા પર આવ્યુ. તમે સમજો તો બધું રાગે પડી જાય. તમે કહો છો કે, જરૂર પડે તો ગામનું અડધી રાતે કામ કરું તો આ ધોળા દહાડાનું કામ છે તે કરશોને! ગામને નુકસાન થાય છે તો તમારા પક્ષો સમેટી લો.

મુ૦ — એ તો ભાઈ ભારે સવાલ છે. એ કજિયાનાં મૂળ ઊંડાં છે. એ એમ જલદી સંધાય એમ નથી.

વિ૦ — પણ સાંધવું તમારા હાથમાં છે ને! મૂળ ઊંડા હોય, પણ તમારા દિલમાં વસી જાય કે આ ઝઘડો ન જોઈએ તો કોણ કજિયો કરશે? બે લડવા માગશે તો કજિયો થશેને? તમારે ગામનુ કામ ભેગા મળીને કરવું હોય તો તમે સમજી જાઓ તો બસ!

મુ૦ — એ તો ગામેગામ એવી સ્થિતિ છે. અહીં મખીપણાનો ઝઘડો છે તો બીજે ગામ વળી બીજું કંઈ હશે. હુ મારો કજિયો પતાવું તેથી કંઈ ગામમાં કાયમી સંપ થવાનો નથી.

વિ૦ — એ વાત સાચી આપણા લોહીમાં પક્ષાપક્ષી અને વેરઝેર ભરેલાં છે, એટલે નાની નાની બાબતોમાં સામા મોરચા માંડીને બેસીએ છીએ. પેલા ગામમાં એક શેઠના છોકરાને માસ્તરે ઉપલા ધોરણમાં ન ચડાવ્યો, એટલે શેઠ માસ્તરની વિરુદ્ધ જ બોલે

છે. હમણા શાળાનો મેળાવડો હતો તેમાંય કામ રાગે પડવા ન દીધું. બાજુના ગામમાં એક જણે રસ્તા પરથી ઝાડ કાપ્યુ, તેની મુખીએ ફરિયાદ કરી,-એટલે તે ભાઈ મુખી સામે લોકોને ઉશ્કેરે છે. આમ નાની અંગત બાબતોમાંથી કેટલાક લોકો ગામડાંમાં તડ પાડી બેસે છે. છતાંય તમારા જેવા સમજે અને નમતું આપે, તો એની અસર થયા વગર ન રહે. સાચા દિલથી કરેલુ કામ નિષ્ફળ જતું નથી એવું ધર્મવાક્ય છે. એવી શ્રદ્ધાથી તમે તમારું કામ કરો તો ગામના વાતાવરણ ઉપર તેની જરૂર અસર થાય.

વચમા શેઠ કહે — અરે! તમે નકામી માથાઝીક શું કામ કરો છો? એમ મખી નમતું મૂકે તોપણ એ કજિયો શી રીતે હોલાય? તેમણે લડીને મખીપણું લીધું. હવે એ નમતું મૂકે તેથી શુ વળે? પોતાને જોઈતું'તું તે મળી ગયા પછી તો બધાય માણસો સમાધાન કરવા તૈયાર થાય. એ તો મખીપણું છોડે અથવા તો ભવિષ્યને માટે કાઈક બાંયધરી આપે તો એ ઝઘડો પતે.

વિ૦ — જે કાઈ કરવું ઘટે તે કરવું જોઈએ અને એ ઝઘડો પતાવવો જોઈએ. આપણા ગામડાંના કુસંપને લીધે આપણું ઘણુ કામ બગડે છે: લોહીનુ પાણી થાય છે અને ગામનુ એકે કામ થતું નથી.

પરિણામે આખા ગામને નુકસાન થાય છે આખા ગામના હિતનો વિચાર કરીને એ બાબતનો તોડ કાઢવો જોઈએ આપણે ભૂતકાળમા એ રીતે ઘણું સહન કર્યું છે અને ગુલામી વહોરી છે આપણા દેશમા મુસલમાનો ફાવ્યા કે અગ્રેજો ફાવ્યા તે પણ આપણા અદર અદરના કુસપને લીધે. હિદમાથી રજપૂતોનુ રાજ્ય ગયુ અદર અદરના કુસપને લીધે પૃથ્વીરાજ મહાબળિયો હતો છતા હારી ગયો, કારણ કે તેને તેના મસિયાઈ ભાઈ સાથે ઝઘડો હતો એવા એવા તો ઇતિહાસમા અનેક દાખલા છે, તે બતાવે છે કે આપણે કુસપથી ઘણુ ગુમાવ્યુ છે તેને લીધે મારા તમારા જેવા કુસપ કરનારને નુકસાન થવા કરતા આખા દેશને ઘણું વધારે નુકસાન થયુ છે આજે પણ અદર અદરના કુસપને લીધે આપણે એકત્ર મળીને પરદેશી સરકાર સામે લડી શકતા નથી, અને દેશ ગુલામ રહે છે દરેક પોતપોતાના રાગદ્વેષ અને સ્વાર્થની દૃષ્ટિએ વર્તે છે આખા સમાજની કે દેશની દૃષ્ટિએ વિચાર કરનારા અને તે પ્રમાણે વર્તન કરનારા બહુ ઓછા છે આપણા દેશનુ આ ભારે કલક છે તેને આપણે કાઢવુ જ જોઈએ તેની શરૂઆત આપણે ગામડાના ઝઘડા બંધ કરીને અને એકત્ર મળીને પરસ્પર સહકારથી કામ કરતા થઈને કરવી જોઈએ

સુ૦—ભાઈ! તમે માનો છો તેટલુ એ સહેલુ નથી

વિ૦—સુરબ્બી! દુનિયામા સહેલુ તો કશુંય નથી. કોઈ પણ સુધારો સહન કર્યા વગર થતો નથી. તમે એક પછી એક બધીયે વાતોમા મુશ્કેલી બતાવો છો, તો પછી શુ થઈ શકે? ખાદીનુ ન બને, સફાઈનુ ન બને, પીઠુ કાઢવાનુ ન બને, ગામમા સપ ન થઈ શકે, તો પછી તમે શુ કરી શકો તે તમે જ કહોને!

સુ૦—અમે બહુ બહુ તો આ ગામમા સહકારી મડળી કાઢી છે, તેના જેવુ કઈ કરી શકીએ

એટલામા શેઠ બોલી ઊઠ્યા:—અહી તમારી સહકારી મંડળીથી શુ થવાનુ છે? એ તો તમારે બધાને પૈસા વહેચી ખાવાનો ધધો છે મડળીને નામે લોકોનો વાણિયા સાથેનો સબધ બધ કરાવો છો અને પાછુ વાણિયા પાસે ગયા વગર તો છૂટકો નથી થતો

વિ૦—આ તો તમે નવી વાત કહી મારે તમારી સહકારી મડળી વિષે વધારે જાણવુ છે સહકારી મડળી એ દેખીતી રીતે ઉત્તમ વસ્તુ છે, પણ આપણા દેશમા એનુ કામકાજ બરાબર ચાલતું નથી, એવું મે સાભળ્યું છે. તમારે ત્યા એનો વહીવટ કેવી રીતે ચાલે છે તે મારે જાણવું છે, તો મહેરબાની

કરીને ગામની બીજી હકીકતની સાથે તમારી મંડળીની હકીકત પણ આપશો.

મુ૦—ભાઈ! તમને હકીકત આપવામાં તો કાંઈ વાંધો નથી. પણ એ બધું જાહેર કરી દો તો અમારે ને તમારે ન બને..

વિ૦—પણ સહકારી મંડળીના ચોપડા તો કોઈ પણ સભ્ય જોઈ શકે છે અને સભ્ય થવાનો અધિકાર તો ગામના કોઈ પણ ખેડૂતને હોય છેને?

શે૦—એ બધી વાત કાગળ ઉપર સાચી, પણ તેનો લાભ અમુક જ માણસોને મળે અને તે બધું ખાનગી જ રહેવાનું.

વિ૦—ખાનગી હોય તો ભલે, મુખી! તમને કોઈ રીતે વાંધો નહિ આવે એટલો વિશ્વાસ રાખજો અને સહકારી મંડળીની વાત ફરી મળો ત્યારે જરૂર કરશો.

૭

સહકારી મંડળી

આજે તો મુખી વહેલા આવી ગયા હતા અને ગામના બેચાર માણસો સાથે વાતો કરતા હતા. વિદ્યાર્થીએ આવતાં વેંત પૂછ્યું, 'ઓહો! મુખી, તમે તો આજે કંઈ વહેલા આવી ગયા છો એ શું?'

મુ૦—અમે કંઈ તમારો વખત સાચવીને નથી આવ્યા. એ તો અમારી 'શિશોટી' બાબતમાં થોડી પૂછપરછ કરવાની હતી, એટલે અહીં ભેગા થયા'તા.

વિ૦—'શિશોટી' એ શું?

મુ૦—નહિ કાલે તમે પૂછતા'તા, એ અમારી મંડળી.

વિ૦—કઈ મંડળી? તમારી સહકારી મંડળી? એની વળી શી તપાસ ચાલે છે?

મુ૦—આ વિભાગમાં ઘણી મંડળીઓનું દેવું વધી ગયું છે અને કોઈ દેવું ભરી શકતું નથી, એટલે સરકારે તેની તપાસ કરાવી છે. તેનો તોડજોડ કરીને તેનો કંઈક નિકાલ કરવાનો છે.

વિ૦—તમારી મંડળીનું પણ એવું જ છે કે?

મુ૦—છેક એવું નહિ, પણ એનુંય કામ તો બરાબર ચાલતું નથી.

વિ૦—એનું શું કારણ?

મુ૦—કોણ જાણે! કામ તો બરાબર કરીએ છીએ. પણ સરકારી ધારાધોરણો અમને ફાવતા નથી. અને બધા એ વસ્તુ ઓછા સમજે છે?

વચ્ચે એક ડોસા કહે—અમને ખેતીના કામ માટે જ પૈસા મળે અને બીજા સારા નરસા કામે તો અમારે બીજાનું મો ઉઘડાવવું પડે, ત્યારે વાણિયો શો ભોગે?

સુ૦—પણ વાણિયો તો લૂંટે છે ને? તેનુ તો વ્યાજ ભરી ભરીને ઊંચા જ આવતા નથી. ત્યારે મંડળી એમ લૂંટતી તો નથી ને?

ડો૦—હા, એ સાચું, પણ વાણિયાને ત્યા તો ગમે ત્યારે પૈસા મળે. ખરાબ વરસ હોય ને મોડું વહેલુ થાય તો જરા કરગરીએ તો સાંભળે. ત્યારે આ 'શિશોટી'માં તો કાયદો એ કાયદો. અને વાણિયાનાં વ્યાજ અમારા વખતમાં તો ઓછા હતાં. આ શેઠને ત્યાં જ અમારું બાપદાદાનુ ખાતું આઠ આના વ્યાજનું હતું. એ તો હવે વ્યાજ વધી ગયાં.

વચ્ચે શેઠ કહે:—વ્યાજ વધે નહિ તો શુ થાય? સરકાર બધી મિલકતનો કાબૂ કરી બેસે પછી વાણિયો શામાંથી લે? પહેલા તો ખેડૂત આખો વાણિયાને ત્યાં હતો. એને વિશ્વાસ હતો કે ગમે ત્યારે મારા પૈસા જવાના નથી. ખેડૂત પાસે કઈ મિલકત હોય અને વધારામાં એકબીજાના બોલનો વિશ્વાસ હોય. હવે તો નવા નવા કાયદા થયા. હિસાબ બરાબર કરાવ્યો ન હોય તો પૈસા ડૂબે, હિસાબની મુદત વીતી જાય તો દાવો ચાલે નહિ, અને દાવો કરે તોપણ ખેડૂતની મિલકત ઉપર સરકારનો અને મંડળીનો પહેલો હક ગણાય. આવાં આવાં બંધનો ઊભાં થયાં. પછી વાણિયો પહેલાંની માફક શી રીતે ધીરે?

ડો૦ — પણ, લો! અમે આ 'શિરોટી' બંધ કરીએ. તમે પહેલાંની માફક પૈસા ધીરશો?

શે૦ — એ તો મારા બાપા જાણે.

ડો૦ — પણ તમે હવે ક્યા નાના છો? બે છોકરાંના બાપ થયા. તમે હવે દુકાનનો વહીવટ હાથમાં લો અને ગામમાં પહેલાની માફક ધીરો.

શે૦ — પણ બાપા છે ત્યાં સુધી મારાથી કંઈ થાય નહિ.

મુ૦ — એ તો હજુ છોકરુ છે એનાથી કંઈ બને નહિ પણ આપણે આ સરકારનુ પૂછણું આવ્યુ છે તેનો જ વિચાર કરોને!

ડો૦ — એનો શો વિચાર કરવાનો? સરકાર દેવું ઓછુ કરે તો રફતે રફતે સૌ થોડું થોડું ભરે.

વિ૦ — પણ મુખી! તમારી આ મંડળીને સજીવન કરીને બરાબર ચલાવતા કેમ નથી? એને બરાબર ખીલવો તો ઘણો લાભ થાય

મુ૦ — એ કઈ એકલા માણસનુ કામ નથી બધાય સરખા સમજણા હોય અને કોઈનીયે ખોટી શરમ રાખ્યા વગર કામ કરતા હોય તો બરાબર કામ થાય

વિ૦ — પણ તમે એવી જ રીતે કામ ચલાવોને!

મુ૦ — એ તો થાય ત્યારે ખરૂ હાલ તો કંઈ થાય તેવું લાગતું નથી

વિ૦ — તો મંડળી બંધ થાય ત્યારે પાછા વાણિયાને ત્યાં જ જવાના ને ?

મુ૦ — હા જ તો ! મેલ કરવત મોચીના મોચી !

વિ૦ — પણ આ સહકારી મંડળી જેવી ઉત્તમ વસ્તુ તમારે ત્યાં કેમ બરાબર ચાલતી નથી એનો કંઈ તમે વિચાર કર્યો છે ?

ડો૦ — એ બધા અમારા જ પાપ અને થોડુંક સરકારનું ડીંડવાણું અમને લોકોને એમના નિયમો ફાવતા નથી અને એ લોકો બધા નિયમોથી કામ લે એમના અમલદારો આવે તે જાણે અમારા ઉપર રોફ ચલાવવા કંઈ સમજાવે નહિ કરે નહિ અને નિયમોની જ વાતો કરે જેમાં તેમાં નિયમ આગળ ધરે અમારી સ્થિતિ તો જુએ નહિ ધડ લઈને જમીન ટાયમાં લે

વચ્ચે શે૦ કહે — પણ મંડળીના મેમ્બરો ગમે તેમ પૈસા વહેંચી ખાઓ છો એનીયે વાત કરોને !

ડો૦ — હા ! એય સાચું અમે કહીએ છીએને કે એ બધા અમારા જ પાપ

વિ૦ — મુખી ! તમે કેમ કંઈ બોલતા નથી ? તમને તો મંડળીના કામમાં રસ છે તો આ એક કામ હાથમાં લઈને એને બરાબર દીપાવોને !

મુ૦ — એ ખરું ! પણ એમ હાથે તાળી પડતી નથી અમે બધા અણસમજુ, સરકારી ધારાધોરણો

કડક, અને અમલદારોનો સહકાર નહિ, એટલે બધી રીતે સુધારો ન થાય તો એ કામ ચાલે નહિ તમારા જેવા માણસો ગામડામા આવીને રહે અને એ કામ હાથમા લે, તો કઈ બરાબર ચાલે બાકી અમારુ તો એ ગજુ નથી અત્યારે તો સવાલ એ છે કે, આ કાચી પડેલી મ ડળીઓનુ કામ શી રીતે પતાવવુ એનુ પતે અને પછી નવેસર ઊભુ થાય ત્યારે ખરુ!

વિ૦ — એમા આ શેઠયાઓ કઈ વિરોધ કરે છે ખરા?

મુ૦ — એમનો ધ ધો જાય એટલે એમને પણ લાગે તો ખરુ જ ને! પણ એમને કયા એક ધ ધો છે? એ તો દુકાન કરે, દલાલી કરે, ગમે તે કરે અને મ ડળી બધાને ઓછી પહોચી વળવાની હતી? એમનુ ધીરધારનુ કામ થોડુઘણુ તો ચાલ્યા કરવાનુ, એટલે એમને કઈ બીવાનુ કારણુ નથી

વિ૦ — ત્યારે આ હાલનુ કામ પતે એટલે એને નવેસર સજીવન કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો સારી વાત છે

ડો૦ — એ મખી અને અમારા જેવાથી કઈ બને નહિ એ તો તમારા જેવાનુ કામ

વિ૦ — ત્યારે આ વાતમા કઈ ભલીવાર આવે તેમ લાગતુ નથી બધી વાતમા છેવટે નકારથી ગાડુ અટકે છે ઘાચીની ઘાણીની માફક, બધીયે વાત હતી

વિ૦ — તો મંડળી બંધ થાય ત્યારે પાછા વાણિયાને ત્યાં જ જવાના ને?

સુ૦ — હા જ તો! મેલ કરવત મોચીના મોચી!

વિ૦ — પણ આ સહકારી મંડળી જેવી ઉત્તમ વસ્તુ તમારે ત્યાં કેમ બરાબર ચાલતી નથી એનો કંઈ તમે વિચાર કર્યો છે?

ડો૦ — એ બધા અમારા જ પાપ અને થોડુંક સરકારનું ડીંડવાણું અમને લોકોને એમના નિયમો ફાવતા નથી અને એ લોકો બધા નિયમોથી કામ લે એમના અમલદારો આવે તે જાણે અમારા ઉપર રોફ ચલાવવા કંઈ સમજાવે નહિ કરે નહિ અને નિયમોની જ વાતો કરે જેમાં તેમાં નિયમ આગળ ધરે અમારી સ્થિતિ તો જુએ નહિ ધડ લઈને જમીન ટાચમાં લે

વચ્ચે શેઠ કહે — પણ મંડળીના મેમ્બરો ગમે તેમ પૈસા વહેંચી ખાઓ છો એનીયે વાત કરોને!

ડો૦ — હા! એય સાચું અમે કહીએ છીએને કે એ બધા અમારા જ પાપ

વિ૦ — સુખી! તમે કેમ કંઈ બોલતા નથી? તમને તો મંડળીના કામમાં રસ છે તો આ એક કામ હાથમાં લઈને એને બરાબર દીપાવોને!

સુ૦ — એ ખરું! પણ એક હાથે તાળી પડતી નથી અમે બધા અણસમજુ, સગ્ગારી ધાગધો-લો

તેમની ખટપટમાં ફરીએ છીએ. સાહેબ લોક મોટા મોટા પગાર ખાય, ભથ્થાં ખાય, અને એમના ઉતારાની ખટખટનો બોજો અમારે માથે. તલાટીએ લખ્યું એટલે બધું અમારે તૈયાર કરી દેવાનું.

વિ૦ — પણ સરકાર તમને પગાર આપે છે તો એવું કામ તો તમારે કરવું જ જોઈએ ને?

મુ૦ — શાનો પગાર? એ પગારમાંથી તો અમારાં ચાપાણીય ન નીકળે. એ તો બાંધી મૂઠી લાખની સમજો ને!

વિ૦ — પણ અમલદાર આવે તેનો બોજો તમારે માથે શા માટે? અમલદાર ભથ્થું લે છે તો પોતાના ખર્ચનું બિલ ચૂકવી આપે ને?

મુ૦ — એ બધું કાયદેસર ખરું. પણ એવું બિલ માગીએ તો અમારુ કામ બગડે. સાહેબનું તો અનેક વખત કામ પડે.

વિ૦ — ત્યારે તો તમે તમારા જ સ્વાર્થ માટે બોજો વેઠો છો એમ કહો ને! તમે બિલ આપો, પછી જુઓ પૈસા મળે છે કે નહિ?

વચમાં શેઠ બોલ્યા: — તો તો મુખીની બધી કમાણી બંધ થઈ જાય ને!

મુ૦ — (જરા ચિડાઈને) તમારી પાસેથી કેટલા પૈસા લીધા? તમે કેમ કંઈ આપતા નથી?

ત્યા ને ત્યા આવીને અટકે છે આપણા દેશનુ આ જ મોટુ દુર્ભાગ્ય છે ને! આ થાય નહિ, તે થાય નહિ, અને ગાધીજી જેવા જે કરવાનુ કહે તે ગમે નહિ એ રીતે તો આપણે કોઈ દિવસ આગળ વધી શકીએ નહિ આપણને જે વસ્તુ સારી લાગતી હોય, જે વસ્તુ આપણને ગમતી હોય, તે આપણે પ્રમાણિકપણે અને શક્તિ પ્રમાણે કરતા થઈ જવું જોઈએ નાહ્યા તેટલુ પુણ્ય જેટલુ થાય તેટલુ લાભમા ગણવાનુ કાઠે ઊભા રહીને જોયા કરીએ તો કાઈ કામમા ન આવે માટે આ બાબત જરા વિચાર કરજો અને ગામનું કઈક ભલુ થાય તેમ કરજો તમે બધા તમને સારુ લાગે એવું કોઈ પણ કામ જીવ મૂકીને કરતા થઈ જાઓ તો સારુ તેથી તમનેય લાભ છે અને ગામનેય લાભ છે ઠીક! આજે તો રજા લઉં

૮

ગામનોકરનો પગાર

ફરી બધા મળ્યા ત્યારે મુખી કઈ ભાજગડમા રોકાયેલા હતા વિદ્યાર્થીએ તેમને જોઈને કહ્યુ 'મુખી! રામ રામ! આજે વળી નાની ભાજગડમા રોકાયા છો?'

મુ૦ — અરે! ભાઈ! અમારે તો હજાર લફરા હોય! એક સાહેબનો મુકામ આવવાનો છે તેથી

તેમની ખટપટમા ફરીએ છીએ. સાહેબ લોક મોટા મોટા પગાર ખાય, ભથ્થા ખાય, અને એમના ઉતારાની ખટખટનો બોજો અમારે માથે. તલાટીએ લખ્યુ એટલે બધુ અમારે તૈયાર કરી દેવાનુ

વિ૦ — પણ સરકાર તમને પગાર આપે છે તો એવું કામ તો તમારે કરવું જ જોઈએ ને?

મુ૦ — શાનો પગાર? એ પગારમાંથી તો અમારા ચાપાણીય ન નીકળે. એ તો બાંધી મૂઠી લાખની સમજો ને!

વિ૦ — પણ અમલદાર આવે તેનો બોજો તમારે માથે શા માટે? અમલદાર ભથ્થું લે છે તો પોતાના ખર્ચનું બિલ ચૂકવી આપે ને?

મુ૦ — એ બધુ કાયદેસર ખરુ. પણ એવું બિલ માગીએ તો અમારુ કામ બગડે સાહેબનું તો અનેક વખત કામ પડે

વિ૦ — ત્યારે તો તમે તમારા જ સ્વાર્થ માટે બોજો વેઠો છો એમ કહો ને! તમે બિલ આપો, પછી જુઓ પૈસા મળે છે કે નહિ?

વચમા શેઠ બોલ્યા — તો તો મુખીની બધી કમાણી બધ થઈ જાય ને!

મુ૦ — (જરા ચિડાઈને) તમારી પાસેથી કેટલા પૈસા લીધા? તમે કેમ કઈ આપતા નથી?

એ તો કોઈનુ કંઈ કામ કરીએ તો કંઈ આપે બાકી એની મેળે કોઈ કંઈ આપે નહિ

વિ૦ — પણ એનો અર્થ એ તો ખરોને કે, તમે કોઈ એકને અન્યાય કરીને બીજા કોઈને લાભ કરી આપો એટલે તે પૈસા આપે જો સીધેસીધુ કામ હોય તો કોઈ તમારી ખુશામત શા માટુ કરે અને પૈસા શાના આપે?

મુ૦ — એ બધી વાત સાચી પણ તો સરકારે અમને પૂરો પગાર આપવો જોઈએ અમે આખો વખત દોડાદોડ કરીએ અને ઘરનુ કંઈ કામ થાય નહિ છતા અમને પૂરો પગાર મળે નહિ, તો અમારે ખર્ચ શી રીતે ચાલ્વુ? જો અમારુ કામ સુધારવુ હોય તો સરકારે અમને પૂરો પગાર આપવો જોઈએ

વિ૦ — એ વાત સાચી પણ આ અમલદારોને કયા ઓછા પગાર મળે છે? તેઓ તમારુ શુ કામ ખાય છે?

મુ૦ — એ તો એ જાણે ને એમનુ કામ જાણે અમને તો પૂરો પગાર મળે તો એવી લપ્પનછપ્પન ન કરીએ

વિ૦ — એ તો તમે એમની સ્થિતિમા મુકાઓ ત્યારે ખબર પડે લોભને કંઈ થોભ હોય છે? પગાર પૂરતો મળે તોપણ વધારે કમાવાની દાનત કોની નથી થતી? અમારા ગામમા એક દાક્તરનો નરમ

ધધો ચાલે છે, તોય તે સટ્ટા ખેલે છે. એક વકીલ બધાય વકીલોમાં વધારે પૈસા કમાય છે, તોય ચાંદી-સોનાનો વાયદો કરે છે. અને કચેરીના મુનસફને દોઢસો બસો પગાર મળે છે, તોય અસીલો પાસેથી પડાવવાનુ છોડતા નથી. અરે! મિલોમાં સ્પિનિંગ માસ્તરો અને વિવિંગ માસ્તરોને કયાં ઓછા પગાર મળે છે? કોઈને બસો તો કોઈને ચારસો અને તેથીય વધારે. છતાં તેઓ મજૂરો પાસેથી શું કામ લાંચ લે છે? અને ખુદ શેઠિયાઓને કયાં પૈસાની ઊણપ છે કે તેઓ પણ આડીઅવળી રીતે પૈસા હોઇયાં કરે છે? એમ ચોરી, લુચ્ચાઈ, અપ્રમાણિકતા તો નાના મોટા બધામા જ્યાં ત્યા નજરે પડે છે. એટલે, પૂરતું કમાનારા પણ સંતોષ રાખે છે એવું નથી. છેવટે બધો આધાર પોતાની વૃત્તિ ઉપર રહે છે. પોતાની નૈતિક ભાવના ઊંચી હોય તો થોડાથી પણ માણસ સંતોષ માને. બાકી, માસિક હજારનો પગાર હોય તોય સંતોષ ન માને અને લાગ આવે ત્યારે જેનું તેનું પડાવી લે.

મુ૦—એ તમારું કહેવું ખરુ છે. પણ અમારો પગાર તો વધવો જ જોઈએ.

વિ૦—પગાર પૂરતો ન આપવો એમ હું કહેતો નથી, પણ મારું કહેવું એમ છે કે, પગાર પૂરતો આપવાથી પૈસા ખાવાનું બંધ થવાનું નથી. તેનો

મુખ્ય આધાર નૈતિક ભાવના ઉપર રહેલો છે. નોકરો નોકરીને બને તેટલા વધારે પૈસા રળી ખાવાનું સાધન ન સમજે, પણ પ્રજાની સેવાનું સાધન સમજે, અને પ્રજા પણ એવી બાબતોમાં જાગ્રત રહીને લડે, તો જ એ બદી ઓછી થાય. લોકોએ પણ સહન કરતાં શીખવું જોઈએ. પોતાની સગવડની ખાતર બીજાને નુકસાન નહિ કરવું જોઈએ. ધારો કે આપણે રેલવેની ત્રીજા વર્ગની ગરદી ઓછી કરવી હોય, તો કોઈ વખત ગાડી ચૂકવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ. આપણે મોટરોની ભીડ ઓછી કરવી હોય, તો કોઈ વખત મોટર ચૂકવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ. દરેક જો પોતપોતાની સગવડ ઇચ્છે તો આવા સુધારા થઈ ન શકે. તે જ પ્રમાણે તમારી સાથેના વ્યવહારમાં દરેક પોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધવા મથે, તો લાંચની બદી ઓછી ન થાય. એટલે નોકરો અને પ્રજાજન બન્ને સમજે તો જ સુધારો થાય. કેવળ પગાર વધારવાથી સુધારો ન થાય.

મુ૦—જેને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવો હશે તે તો પૈસા આપવા દોડવાના અને થોડુંઘણું એવું ચાલ્યા કરવાનું.

વિ૦—હા સાચું. લોભિયા હશે ત્યાં ધુતારા ભૂખે નહિ મરે. લોકો લોભિયા હશે તો પૈસા ખાનાર નોકરો પણ મળી રહેવાના. પણ એટલું ખરું કે,

પ્રજાનો મોટો ભાગ સમજુ હોય તો એવા થોડા સ્વાર્થી લોકોની સામે કડક હાથે કામ લઈ શકાય, અને નોકરોને પેટ પૂરતો પગાર મળતો હોય તો તેમની સામે પણ પગલા લઈ શકાય.

મુ૦ — હાં ! તો અમારો પગાર વધવો જોઈએ એ તો તમે કબૂલ કરો છો ને ! પગાર વધે ત્યારે અમારા ગેરવર્તન માટે ફાવે તે કરે અત્યારે અમારા જેવાની સામે તમે ધોળી ટોપીવાળા આદુ ખાઈને મડયા છો અને કેટલા નાના પગારવાળાનો દડ કરાવો છો કે તેમને કમી કરાવો છો, તે ખોટુ છે ને? મોટા પગારવાળા ખાય તો એમની તો લાગવગ ઘણી હોય, એટલે તેઓ ગમે તેમ કરીને છટકી જાય અમારા જેવા નાના નોકરોનો મરો થાય એટલે સરકાર પગાર વધારે અને પછી સખતાઈ કરે તો વાજબી છે આજે તો જે ઉપરાઉપરી હુકમો છૂટે છે તે તો કીડી ઉપર કટક કરવા બરાબર છે

વિ૦ — એ કઈ મારા કે તમારા હાથની વાત નથી. એ તો સરકારી તત્રમા જે થાય તે ખરુ પણ નાના નોકરોના પગાર વધારવાની જરૂર છે એ તમારુ કહેવુ બરાબર છે હિદુસ્તાનમા એક તરફથી ભારે પગારો આપવામા આવે છે, ત્યારે બીજી તરફથી કેટલાકને પેટ પૂરતો પણ પગાર મળતો નથી. ખરી રીતે, નોકરને માટે પગારનુ ઓછામા ઓછુ ધોરણ

નક્કી હોવું જોઈએ, કે જેનાથી ઓછો પગાર કોઈને ન મળે, અને પગારની આખરી હદ પણ નક્કી હોવી જોઈએ મહાસભાના પ્રધાનોની માફક આખા સરકારી તંત્રમા મોટામા મોટા અમલદારને માટે પગારની આખરી હદ ૫૦૦ રૂપિયાની નક્કી કરવામા આવે, તો ઘણા પૈસા બચે અને તેમાથી નાના નોકરોને વધારો આપી શકાય

મુ૦ — એવું કઈક કરો અને હલકા પગારના નોકરોના પગાર વધારો, પછી અમારી બીજી કમાણી બધ કરો તો માનુ

વિ૦ — એમ ફેરફાર થાય તોપણ આ ગરીબ દેશમા સરકારી નોકરોએ પણ ગરીબાઈમા જ રહેવુ પડશે લોકો ભૂખે મરે અને લોકોના નોકરો મોજ મજા શી રીતે કરી શકે? તેમનુ જીવન પણ દેશની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે હોવું જોઈએ ને? આજે જેમ ગોરા અમલદારોના પગાર અને પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિ વચ્ચે કઈ હગધડો જ નથી, એવું તો નહિ જ ચાલે હિંદમા તો આજે દુનિયાના ધનાઢ્યમા ધનાઢ્ય દેશો કરતા મોટા અમલદારોને વધારે પગાર અપાય છે, એ તમે જાણો છો? એ વળી સાભળવા જેવી વાત છે તે વિષે ફરી મળીશુ ત્યારે વાત

૯

અમલદારોના પગાર

મુખીને વાતોમા કંઈક રસ પડયો હતો, એટલે બીજે દિવસે મુખી વખતસર આવી ગયા હતા મોટેરા કોઈ તકલી તરફ વળ્યા નહોતા, પરતુ વાતો સાભળવા ઉત્સાહપૂર્વક આવીને બેસતા હતા થોડા નાના બાળકો અઠવાડિયામા તાર કાઢતા થઈ ગયા હતા કેટલાક મદ બાળકોની પ્રગતિ થતી નહોતી કોઈ કોઈને એમ થતુ કે, આ તો અમને આવડશે જ નહિ પણ સહેજ ધીરજપૂર્વક પ્રયત્ન કરવાથી તે થઈ જશે એમ સમજાવીને તેમને બેસાડયા હતા એક બીજો વિદ્યાર્થી એવા બાળકોને ધીરજપૂર્વક શીખવતો હતો અને એકેક બાળકની સાથે જ બેસીને તેને બરાબર બતાવતો જતો હતો એક તાર કાઢતો થાય અને એનામા ઉત્સાહ આવે એટલે બીજાને લેતો આમ તેણે એક નાસીપાસ થયેલા છોકરાને કાતતો કર્યો હતો અને હવે બીજાને હાથમા લીધો હતો

આગલા દિવસની વાત ચાલુ કરીને વિદ્યાર્થીએ કહ્યુ, 'મુખી! આપણા જિલ્લાના કલેકટર સાહેબને કેટલો પગાર મળે છે તે તમે જાણો છો?'

મુ૦—હશે! આપણા પ્રધાનો જેટલો તો હશે જ ને?

વિ૦ — ના ! ના ! પ્રધાનો કરતા તો ચાર ગણો માસિક રૂ ૨,૦૦૦ તો સામાન્ય ગણાય કોઈ કોઈને તો તેથીય વધુ મળે આ સાહેબોને આટલા પગાર મળે છે ત્યારે આપણા દેશમા વાર્ષિક રૂ ૫૦ પણ ન મળતા હોય તેવા કરોડો છે અને આવડા મોટા દેશમા વાર્ષિક રૂ ૨,૦૦૦ કમાતા હોય તેવા તો માડ ૩ લાખ માણસો છે આ સ્થિતિમા મહિને રૂ ૨,૦૦૦ કે તેથી વધુ કમાનાર તો ગણ્યાગાઠયા જ હોય એ સ્વાભાવિક છે તેની સખ્યા તો પૂરા દસ હજારે પણ નથી આ થોડા ઘણા સુખી લોકોમા આ આઈ સી એસ પ્રજાસેવકોનો સમાવેશ થાય છે પ્રજા ગરીબાઈમા સબડે છે ત્યારે પ્રજાના આ નોકરો (?) હજારોના પગાર લે છે

વચ્ચે ડોસા કહે 'ત્યારે પ્રધાનો મોટા કે કલેકટર ?'

વિ૦ — મોટા તો પ્રધાનો, પણ તેઓ આ મોટા અમલદારોના પગારમા રાતી પાઈ પણ ઓછી કરી શકે નહિ અને પ્રધાનોમા પણ મહાસભાવાળા જ મહિને પાચસો લે છે બગાળા અને પજાબના પ્રધાનો તો તેથી દસ ગણો પગાર લે છે તેમની નજર આગળ પેલા મોટા સાહેબો હોય, એટલે જે તે બાબતમા તેમનુ અનુકરણ કરે આ ગરીબ દેશમા એટલો પગાર ન પોસાય તેનો વિચાર કોણ કરે છે ?

મુ૦ — ત્યારે ગવર્નર અને વાઇસરૉય સાહેબનો પગાર તો તેથીય વધારે હશે ને?

વિ૦ — ગવર્નરને વરસે લાખેક રૂપિયા મળે અને વાઇસરૉયને તો તેથી અઢી ગણા. એ સાહેબોનાં બીજાં ખરચ તો જુદા. આ તો એમનો ચોખ્ખો પગાર. વાઇસરૉય સાહેબ પાછળ તો બધું મળીને મહિને દોઢ લાખ રૂપિયા ખરચાય છે. તે ઉપરાંત વળી દેશીરાજ્યોમાંથી નજરાણાં મળે તે જુદાં. આમ આ ગરીબ દેશ પર તેમના ખર્ચનો બોજો અતિશય વધારે છે. દુનિયામાં કોઈ દેશ આટલા પગાર આપતો નથી. હિંદુસ્તાન ગરીબમા ગરીબ, ત્યારે પગાર વધારેમાં વધારે! આ મારી પાસે ચોપડી છે તેમા ગાધીજીએ વાઇસરૉયને લખેલાં વચનો ટાકેલાં છે. તેમણે ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહ શરૂ કરતા પહેલા વાઇસરૉય સાહેબને પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં જણાવ્યુ હતું કે:

'આપનો માસિક પગાર રૂ. ૨૧,૦૦૦થી વધારે છે. એ ઉપરાત તેમાં ભથ્થાં અને બીજા આડાઅવળા ઉમેરા જુદા. બ્રિટિશ વડા પ્રધાનને દર વર્ષે ૫,૦૦૦ પાઉન્ડ મળે છે. એટલે આજના હૂંડિયામણના હિસાબે રૂ. ૫,૦૦૦ મહિનાના. હિંદની સરેરાશ આવક એ આનાની, ત્યારે તેના હાકેમનો રોજનો પગાર રૂ. ૭૦૦નો. અને એક અંગ્રેજની સરેરાશ રોજિંદી આવક રૂ. ૨ની ત્યારે તેના વડા પ્રધાનનો રોજનો પગાર

રૂ ૧૮૦નો એટલે કે, આપને સાધારણ હિંદીની રોજની આવક કરતા ૫,૦૦૦ ગણો મોટો પગાર અપાય છે, જ્યારે ઇંગ્લંડના વડા પ્રધાનને ત્યાની રોજની સરેરાશ આવકથી માત્ર ૯૦ ગણો વધારે પગાર અપાય છે '

આ શબ્દો દસ વરસ પહેલા લખાયા હતા ત્યાર બાદ સત્યાગ્રહ થયો અને નવા સુધારા આવ્યા મહાસભાના પ્રધાનોએ મત્રીપદ લીધા અને છોડયા છતા આજે પણ સ્થિતિ એની એ છે, ઉપર જે મગખામણી કરી છે તેમા જરાય ફેર પડયો નથી

સુ૦ — ત્યારે મહાસભાએ એવુ પ્રધાનપદ લીધુ શા સારુ? આપણે ધાર્યું ન કરી શકીએ તો પ્રધાન થયા શા કામના?

વિ૦ — આપણે એવી સાચી સ્વતત્રતા માટે જ લડવાનુ છે પ્રધાનપદ લીધા તે સાચી સ્વતત્રતા મેળવવાના કામમા મદદ થાય તે માટે, અને છોડયા પણ તે જ માટે સાચી સત્તા હાથમા ન આવે ત્યા સુધી બધુય નકામુ સુધારાને ગમે તે નામ આપો: સ્થાનિક સ્વરાજ્ય કહો કે પ્રાતિક સ્વરાજ્ય કહો કે સાર્વભૌમ સ્વરાજ્ય કહો, ગમે તે કહો લોકાનુ ભલુ થઈ શકે અને દેશની ચૂસ બધ થાય એ જ સાચુ સ્વરાજ્ય એવુ સ્વરાજ્ય આવશે ત્યારે પ્રજાની આવક અને પ્રજાના નોકરના પગાર વચ્ચે પેલી અસમાનતા

નહિ રહે, અને પ્રજાની સ્થિતિને છાજે એવડા પગાર પ્રજાના સેવકોને મળશે.

આ સાંભળી શેઠ બોલી ઊઠ્યા, 'ત્યારે એ હિસાબે તો મહાસભાના પ્રધાનો માસિક રૂ. ૫૦૦ લેતા હતા તે પણ વધારે ગણાય ને?'

વિ૦—એમ ગણાય ખરું. હાલની પ્રજાની આવકની સરખામણીમાં લગભગ ૧૨૫ માણસની આવક થઈ. પરંતુ પગારની આખરી હદ તેનાથી ઓછી રાખ્યે ચાલે નહિ. એટલી મર્યાદા બધાય મોટા સરકારી અમલદારો સ્વીકારે તોપણ સરકારને કરોડોની બચત થાય અને તે બીજા જરૂરી કામોમાં વાપરી શકાય. પણ તે સાચી સત્તા પ્રજાના હાથમાં આવ્યા વગર બનવાનુ નથી. હાલ તો તેની વાતો જ કરવાની અને સાચું સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે લડવાનુ.

૧૦

રેંટિયામાં સમાજવાદ

એક દિવસ બધા બેઠા હતા તેવામા સામેથી એક કાંકડો જુવાન આવતો જણાયો. તેણે કડકડતા કપડા પહેર્યાં હતા અને ટોપી સહેજ વાકી મૂકી હતી. માથા ઉપર જાણે આજે જ મૂકી હોય તેવું લાગતું હતું. તેનો ચહેરો સહેજ માદલો જણાતો

હતો શરીર ઉપરના ઠાઠથી ભપકો ભારે જણાતો હતો પણ શરીરની અંદરની સ્થિતિ ચહેરા ઉપર દેખાયા વગર રહેતી નહિ તેને જોઈને વિદ્યાર્થીએ સહેજે પૂછ્યુ, 'આ ભાઈ કોણ છે? કોઈ નવા દેખાય છે!'

શેઠે કહ્યુ, 'એ તો અમારા પિત્રાઈનો દીકરો છે કૉલેજમા ભણે છે રજામા થોડો વખત ઘેર આવ્યા છે, તે જરા ફરવા નીકળ્યા હશે!'

વિ૦ — ત્યારે તેમને અહીં વાતો કરવા બોલાવતા કેમ નથી? અને આ રાત્રિવર્ગ ચાલે છે તેમાય તે ભાઈ મદદ કરે તો કેવુ સારુ? અમારા જેવા બહારથી આવીને તેવુ કામ કરે તે કરતા ગામના જ ભણેલા ગણેલાએ તે કામ ઉપાડી લેવુ ન જોઈએ? જે ભણ્યા છે તેમની એ ફરજ છે કે પોતાની આજુબાજુ વસતા અભણને ભણાવે

શે૦ — એ ખરુ, પણ એ તો પોતાને પૈસે ભણ્યા છે અને બધુ ખર્ચ તેમના બાપા આપે છે વરસની દોઢસો બસો રૂપિયા તો શી ભરે છે એટલે એમને લોકોને ભણાવવાની શી ગરજ?

આ વાત ચાલતી હતી તેવામા પેલા ભાઈ પાસે જ આવી પહોચ્યા અને તેમને વિષે જ કઈ વાત ચાલતી હતી એમ સમજી ગયા તેમણે પૂછ્યુ, 'કેમ, શી વાતો ચાલે છે?'

શે૦—ઓહો ! ગામમા છો પણ તમે તો દેખાતા જ નથી ! ઘરમાંથી નીકળતા જ નથી કે શુ ? આ ભાઈ કેટલાય દિવસથી આપણા ગામમાં આવ્યા છે, ત્યારે તમે તો આજે જ ઝળકયા !

સુવાન—મારી તબિયત જરા બરાબર નથી અને હમણાં તાપ ઘણો પડે છે એટલે ખાસ બહાર નીકળતો નથી. આજે તો બપોરે ઊંઘીને થાકયો અને જરા નમતો પહોર થયો એટલે થયુ કે ચાલો ગામ બહાર જરા જઈ આવીએ.

શે૦—પણ રાતે તો ચાદની હોય છે અને મજાની ઠડક હોય છે, તે વખતે રાતે આવતા હો તો કેવુ સારુ ? આ ભાઈ રાતે વર્ગ ચલાવે છે તેની તમને ખબર છે ? અને બપોરે પણ અમે તો રોજ ભેગા થઈને વાતો કરીએ છીએ આ છોકરા કાતે છે અને અમે જગ વાતોચીતો સાભળીએ છીએ, તેમા જરા આવીને બેસતા હો તો કેવું ?

સુ૦—રોજ શાની વાતો કરો છો ? અને આ છોકરા પાસે શુ વૈતરુ કરાવો છો ?

વિ૦—કેમ ! આ નકામુ વૈતરુ છે ? તેમા તમને કઈ લાભ નથી જણાતો ?

શે૦—આ પેલા મસૂરી ગ્હે છે તેમના પાકા ભાઈબધ છે અને બન્ને સાથે ભણે છે. એટલે પેલે દિવસે મિલ વગેરેની વાત કરતા હતા તે વિષે તેમની સાથે

વાતો કરવી હોય તો કરો. તે દિવસે કંઈ વાત કરતાં કરતાં તમે રહી ગયા હતા તો આજે તેની વાત કરો.

યુ૦—મિલની શાની વાતો કરતા હતા અને મસૂરી ગયેલા ભાઈબંધનું શું છે? તમે અહીં ભેગા થઈને લોકોની નિંદા જ કરો છો કે શું?

વિ૦—ભાઈ! અહીં નિંદા કેવી? એ તો સમાજવાદ વિશે કાંઈક વાત નીકળેલી તેમાં એ ભાઈનું નામ આવ્યું હતું.

શે૦—એ નામ જવા દો ને! પણ આ ખાદીનું ક્યાં સુધી ચાલવાનું અને આ છોકરાં પાસે કંતાવવું કે નહિ તેની જરા વાતો કરો.

યુ૦—હમણાં ગાંધીજીનો યુગ છે એટલે એ બધું ચાલશે. ગાંધીજી નહિ હોય એટલે બધું સૂઈ જશે. આ યંત્રના જમાનામાં આ તકલી પર કાંત્યે ક્યાં સુધી ચાલવાનું છે? મિલો કર્યા વગર આપણો છૂટકો નથી. બહુ બહુ તો પરદેશી મિલો હોય તો દેશી બનાવવી. યંત્રો પણ દેશમાં જ બનાવવાં અને કોઈ મૂડીદારો તેનો લાભ ન ઉઠાવે તે માટે એ કારખાનાં સમાજને હસ્તક કરી દેવાં જોઈએ. પછી કંઈ ઝઘડો નહિ રહે.

વિ૦—કેમ, પછી માલ વેચવાની પંચાત ઊભી નહિ થાય? અને મિલો કરવાથી હિંદના બધા બેકારોનો પ્રશ્ન ઊકલી જશે?

સુ૦—મૂડીવાદી મિલો થાય તો ન ઊકલે; પરંતુ ઉત્પત્તિનાં બધાં સાધનો સમાજને હસ્તક રહે તો વાંધો ન આવે.

વિ૦—એટલે હિંદમાં ગામડે ગામડે કારખાનુ કરશો? ખેડૂતોની જમીન પડાવી લેશો? અને બધાને મજૂર બનાવશો?

સુ૦—આજેય બધા મજૂરી જ કરે છે ને? આજે મજૂરી કરે છે છતાં ચીંથરેહાલ દશામા રહે છે અને પૂરતું ખાવાનુ પણ મળતું નથી. ત્યારે બધુ સમાજને હસ્તક અને મોટા પાયા પર કરવાથી બધાને સરખો લાભ મળશે અને આજના જેવી અસમતા નહિ રહે

વિ૦—પણ ખાદીમા પણ અસમતા કયા છે? બધા પૈસા સરખી રીતે વહેંચાય છે. ઊલટું, તેમા લાભ એ છે કે, પરદેશી સત્તા હોવા છતા તે આપણે કરી શકીએ છીએ. હિંદમા ૯૨ ટકા વસ્તી નિરક્ષર છે છતા તે કામ તો નાનુ મોટુ સૌ કોઈ, ધર્મ કે જાતિના બાધ વિના, પોતાનો ચાલુ ધંધો છોડયા વગર, ઘેર બેઠા કરી શકે છે બીજુ કંઈ કરવા જઈએ તો સરકારની મદદ જોઈએ, કેળવણી જોઈએ, મૂડી જોઈએ. તે બધુય મળે તોપણ કદાચ કોઈ ધર્મવાળાને વાંધો હોય, તો હિંદ જેવા કોમી વિખવાદ-વાળા દેશમા તે કામ ચાલી શકે નહિ આજે

મુસલમાનો બીજી બાબતોમા ખરાખોટા અનેક વાંધાઓ કાઢે છે, પરંતુ ધાર્મિક વાંધો ઉઠાવીને ખાદીની વિરુદ્ધ કોઈ બોલતું નથી.[૧] એટલે આ કામમાં ઘણી સગવડો છે અને થોડી મહેનતથી થોડા થોડા પૈસા ગરીબોના ઝૂંપડામાં પહોંચાડી શકાય છે. તો એ ખરો સમાજવાદ થયો કે નહિ?

સુ૦ — એ બધું હમણાં ઠીક છે. સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી એ વાતને કોઈ સાભળવાનું નથી.

વિ૦ — હમણા એ સારું હોય અને કરવા જેવું હોય તોયે બસ છે તો તો તમારેય ખાદી પહેરવી જોઈએ ને? અને તો પછી આ છોકરા કાંતે છે તે વેઠ શાની? એમને એક જાતની કેળવણી મળે છે અને દેશની સંપત્તિમાં બે પૈસાનો વધારો થાય છે. એથી નુકસાન તો કંઈ થતું નથી ને? સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી હિંદના ગામડા ભાંગીને શહેરો બનાવવાં હોય અને નાનાં હળને બદલે ટ્રેક્ટરોથી સરકારી ખેતરોમાં ખેતી કરવી હોય તો કરજો તેમ ઠીક લાગે તો તેમ કરજો. પણ આજે શું? દેશમાં હજી પરદેશી સત્તા ઘર ઘાલી બેઠી છે, લોકોને રોજી મળતી નથી; એટલે વરસમાં ઘણો વખત નવરા બેસી રહે છે. તે સ્થિતિમાં બની શકે તેટલી તેમને મદદ કરવી જોઈએ તેને બદલે ભવિષ્યમાં શું હશે તેની કલ્પના કરીને, આજે જે થઈ શકતું હોય તે પણ ના કરવું, તે કંઈ ઠીક

ન કહેવાય આજે તુરત અમલ કરવા જેવું તમારી પાસે કંઈ હોય તો ઠીક છે બાકી તો હવામાં વાતો કરવી શા કામની? સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી હિંદમાં કરોડો ખેડૂતો તો હશે જ તેમને ફુરસદ પણ હશે જ તેમને ઘેર બેઠા કામ આપવાનો પ્રશ્ન પણ હશે જ એટલે ગૃહઉદ્યોગો ચલાવ્યા વગર હિંદનો આરો નથી છતા ધારો કે ભવિષ્યની પ્રજાને એમ લાગે કે તે વસ્તુ બરાબર નથી તો તે દફનાવી દેશે વહાલામાં વહાલુ શરીર પણ જીવ વિનાનું થાય છે ત્યારે દાટીએ છીએ કે બાળીએ છીએ, તેમ રેંટિયામાં, ગૃહઉદ્યોગમાં જીવ ન હોય ત્યારે ભલે તેને દફનાવી દેવામાં આવે પણ તેની આજે ચિંતા શા માટે? આજે તો જે વસ્તુ કરવા જેવી લાગે તે જ કરવી જોઈએ સમાજવાદ આજે દાખલ કરી શકાતો હોત તો સારી વાત છે બાકી એની વાતો કરીને બેસી રહીએ તો સમાજવાદીઓ જેને 'પૅરેસાઈટ'– લક્કડખાઉ જીવડા કહીને ગાળ દે છે તેના જેવા કહેવાઈએ

વચ્ચે શેઠ કહે — 'ભાઈ એ પૅરે શું કહ્યુ? પણ વાત તો એમ જ છે આ અમારા શહેરી લાલાઓ બધા વાતો કરનારા જ હોય છે કંઈ જરા ગોટપીટ ભણે બશેરિયા પાચશેરિયા ચોપડીઓ વાચે, અને આવી વાતો કરે બાકી કરવાનું કંઈ જ નહિ જુઓને, રજામાં તમારા જેવા બહારથી અહીં આવે

છે, ત્યારે એ તો ઘરમાંથી બહાર પણ નીકળતા નથી! અમદાવાદ મુંબઈ જવું અને બાપને પૈસે મજા કરવી એટલું સમજે (યુવાન સામું જોઈને) ભાઈ, ખોટું ન લગાડતા હું તમને કંઈ કહેતો નથી પણ આ તો આપણા ગામમાંથી બહાર ભણવા જાય છે તે બધાય મને તો એવા જ લાગ્યા છે, એટલે કહું છું'

યુ૦ — અમારેય કંઈ કરવું તો છે પરંતુ ઉનાળામાં જરા આરામ ન લઈએ તો કેમ ચાલે?

વિ૦ — હા! ઉનાળામાં આરામ જરૂર લો પરંતુ સમાજવાદના આદર્શ પ્રમાણે એ આરામ ખેડૂત અને મજૂર બધાને મળવો જોઈએ ને? તમે એકલા તે કેમ ભોગવી શકો? ખેડૂતો તો બળતા તાપમાં પણ કામ કરે છે અને મિલો તો ઉનાળામાં પણ કોઈ દિવસ બંધ નથી થતી

યુ૦ — અમારો આદર્શ તો એવો છે કે, એ સગવડો બધાને મળવી જોઈએ પણ બધાને ન મળે ત્યાં સુધી અમારે પણ તણાઈ મરવું કે શું?

વિ૦ — ગાંધીજી તો એવું જ કહે કે, દેશના ગરીબો જેમ રહેતા હોય તેમ તમે રહો તો જ તમે તેમની સેવા કરી શકો તેઓ પોતે ઇચ્છે છે કે, લોકોને પહેરવા પૂરતા કપડાં મળવાં જોઈએ, રેલવેમાં વધારે સગવડો મળવી જોઈએ પરંતુ એ બધાને ન મળે ત્યાં સુધી પોતે ભોગવતા નથી પોતે ત્રીજા વર્ગમાં

જ મુસાફરી કરીને તેમના દુઃખમાં ભાગીદાર થાય છે. પોતે ઓછાં કપડાં પહેરીને ગરીબોનું દુઃખ પોતાના હૈયામાં સદા જાગ્રત રાખે છે. એટલે સેવા કરવાની રીત તો એ છે. બધાને આપણે સુખ સગવડો અપાવવા ઇચ્છીએ, પણ બધાને ન મળે ત્યાં સુધી આપણે પણ તેમની પેઠે કાંઈક તો જીવવું જોઈએ?

સુ૦ — ગાંધીજીની આખી વિચારસરણી જુદી છે. એ રીતે કામ કરવામાં અમે માનતા નથી.

શે૦ — આ સુવાળા શરીરને એ દુઃખ વેઠવાનુ અને સહન કરવાનું શી રીતે પાલવે? એમના બાપને બેઠી આવક છે તે છોડીને દુઃખ શા સારુ વેઠે?

વિ૦ — એ જ બધું દોહ્યલુ છે ને! આપણે પોતાની માલમિલકત અને હકો ન છોડીએ, પછી જમીનદારો અને મૂડીદારો શી રીતે છોડે? પહેલી શરૂઆત આપણી જાતથી જ કરવી જોઈએ ને?

સુ૦ — ગાંધીજી સાથે અમારો એ જ મતભેદ છે અમે લોકોના વિચારમાં પલટો કરવા માગીએ છીએ. અમે તેમને અમારા જેવા સુખી કરવા માગીએ છીએ. અમે તેમના જેવા દુઃખી થવા નથી માગતા.

વિ૦ — પલટો વાતો કરવાથી થતો હોય તો કંઈ દુઃખ વેઠવાની જરૂર નથી પણ દુનિયાની ક્રાન્તિનો ઇતિહાસ હજારો યુવકોની યાતનાઓથી ભરેલો છે. દુઃખ વેઠ્યા વગર તો કદી સમાજવાદ

ન આવે કે સ્વરાજ્ય પણ ન આવે. અપાર દુઃખ અને મૂંગી સેવામાંથી જ કોઈ પણ નવી સંસ્કૃતિનો જન્મ થાય છે. એટલે ફેરફાર કરવો હોય તો દુઃખ એ પહેલી વસ્તુ છે. પોતાની સુખસગવડો જતી કરવી એ પહેલી વસ્તુ છે. તે ફેરફાર પછી ગાંધીવાદી હોય કે સમાજવાદી હોય, અહિંસક હોય કે હિંસક હોય. જે સહન કરશે અને પ્રજાની સેવા કરશે તથા પ્રજાના દુઃખે દુઃખી થશે, તેમનુ જ પ્રજા સાંભળશે. ખાલી વાતો કરનારને કોઈ ગણવાનુ નથી. વળી તમારા રશિયાનો ઇતિહાસ પણ શું કહે છે તે તો તમે વાંચ્યુ હશે ને? તે સંબધમાં, તમે આવતા રહેશો તો, વધારે વાતો કરીશુ. આજે તો હવે બસ કરીએ.

૧૧

યુવાનોનું જીવન

શેઠને નવી નવી વાતો કરવાનો ચસકો હતો, એટલે બીજે દિવસે તેમના પિત્રાઈ ભાઈને આગ્રહ કરીને સાથે તેડી લાવ્યા હતા. શેઠે વાત શરૂ કરી, 'આ અમારા ભાઈ રજામા ઘેર બેસી રહે છે તેના કરતાં કંઈક કામ કરે તો સારું. તમે એમને પલાળો તો કંઈક કામ કરે.'

વિ૦ — એમને શુ સમજાવવુ પડે એમ છે? એમણે તો મારા કરતાંય વધારે વાચ્યુ હશે અને ચર્ચાઓ કરી હશે એ તો એમને દિલમા એમ થાય કે, આપણે ભણ્યા છીએ તો આપણે સમાજને તેનો કઈક બદલો આપવો જોઈએ, તો કઈક થાય

વચ્ચે ડોસા બોલી ઊઠ્યા — 'પણ એ તો એમ કહે ને કે, અમે અમારા બાપના પૈસાથી ભણીએ છીએ, એટલે જો અમારે બીજાને ભણાવવાના હોય તો અમને સરકારે પૈસા આપવા જોઈએ '

વિ૦ — સરકાર ક્યાથી લાવીને પૈસા આપે? સરકાર વેરામા વધારે પૈસા ઉઘરાવે તો જ એવુ વધારે ખરચ કરી શકે ને? અને જેઓ ફી આપીને ભણે છે તેઓ પોતાના શિક્ષણનુ બધુ ખર્ચ ક્યા આપે છે? કૉલેજોમા વિદ્યાર્થીઓની ફીમાથી કઈ અધ્યાપકોના પગાર વગેરે અપાતા નથી વળી એકદરે સરકાર કેળવણી માટે જેટલી રકમ ખરચે છે તેમાથી માડ ૨૫ ટકા રકમ ફીમાથી નીકળે છે બાકીનુ બધુ ખર્ચ તો લોકો પાસેથી લીધેલા વેરામાથી કરવું પડે છે તો જેમને તે કેળવણીનો લાભ મળ્યો છે તેમની ફરજ છે કે તેમણે તે લાભ બીજાને આપવો હિંદમા કરોડો અભણ છે દર ૧૦૦માથી ૯૨ અભણ છે આપણા ગુજરાતમા પણ ૧૫ વરસ ઉપરના સ્ત્રીપુરુષોમાથી ૧૫ લાખ લોકો અભણ છે આ ખેડા જિલ્લામા પણ

તેવા ૪ લાખ લોકો અભણ છે, તેમને આવા ભણેલા નહિ ભણાવે તો કોણ ભણાવશે ?

શે૦ — એ વાત સાચી ! પણ કોલેજોમા ભણી ભણીને હાડકા એવા હરામ થઈ જાય છે કે આવુ કઈ કામ કરવાની ઇચ્છા જ થતી નથી

વિ૦ — હા ! આજની કેળવણીનો એ જ મોટો દોષ છે યુવાનો જિંદગીના અમૂલ્ય વર્ષો એવી રીતે ગુજારે છે કે તેઓ ખડતલ થતા નથી, પણ ખાલી વાતોડિયા થઈ જાય છે કોલેજના ચાર પાચ વરસોમા જ્યારે જુવાનીને છાજે તેવી રીતે શરીર કસાવુ જોઈએ, ત્યારે તેમનો આખો દિવસ એશઆરામ અને મજામા જાય છે વરસમા લાબી લાબી રજાઓ હોય તેમા પણ કઈ કામ નહિ ભણવાનુ હોય ત્યારે પણ માડ ૩–૪ કલાક ભણવાનુ વર્ગમા જાય ન જાય તેની કોઈને પરવા નહિ સાધારણ વીશીમા ૧૦–૧૨ રૂ મા પતે ત્યારે હોસ્ટેલમા ૨૦–૨૫ રૂ બિલ આવે કપડા ધોબી ધુએ અને ઓરડી પણ નોકર સાફ કરે ઊઠવુ હોય ત્યારે ઊઠે અને ફરવુ હોય ત્યારે ફરે આ રીતે યુવાનીનો ઉત્તમ કાળ પમાર થાય, પછી રજાઓમા કામ કરવાનુ શાનુ ગમે ? બીજા દેશોમા યુવાનોને આવી રીતે કોઈ પપાળતુ નથી જર્મનીનો હિટલર વિચારમા ગમે તેવો હોય, પણ તેણે જર્મનીના યુવાનોને લોખડી બનાવ્યા છે આપણે ભવે જર્મનીની માફક

બીજા દેશોને કચડી ન નાખીએ, પણ આપણા શરીર કમાવાં જોઈએ અને આપણે ખડતલ થવું જોઈએ. દુઃખની વાત એ છે કે, આપણા યુવાનોમા કોઈ ઉત્કટ તમન્ના પણ હોતી નથી. બહુ બહુ તો થોડી સાભળેલી, વાંચેલી વાતો કરે, અને તે પણ ઉછીની લીધેલી, પશ્ચિમની એઠી વાતો. શહેરની કૉલેજોમાં ભણીને બીજું શુ મળે? રજાઓમાં પણ ગામડામા રખડતા હોય, લોકોની સાથે ભળતા હોય, તેમનાં સુખદુઃખમા ભાગીદાર થતા હોય, તો સાચા હિંદની કલ્પના આવે. મને તો લાગે છે કે, દરેક મોટા વિદ્યાર્થી માટે અમુક પ્રવાસ અને અમુક સમય ગ્રામસેવા ફરજિયાત હોવા જોઈએ.

યુવાન — રજાઓમા વિદ્યાર્થીઓને ઘેર જવાની ઇચ્છા પણ થાય ને? પરીક્ષાઓમાથી કટાળ્યા હોય ત્યાથી તમે આવા કામમા જોતરો, તો પછી આરામ ક્યારે મળે?

વિ૦ — આરામ એટલે શુ? લાબા થઈને સૂઈ જવુ? યુવાનને માટે આરામ એટલે કામની ફેરબદલી. પુસ્તકો છોડીને બીજુ કામ કરો તે આરામ ઊછળતા યુવાનો પણ આરામ આરામ ઝખ્યા કરે, તો પછી ઘડપણમાં તો શુ થવાનુ? અને આરામની ફિલસૂફીમાંથી કાંઈ ક્રાન્તિ થાય? ગાંધીજી ૭૦ વરસે પણ રોજ કેટલુ કામ કરે છે તેની તમને કલ્પના છે? હું તો

દર અઠવાડિયે 'હરિજન' જોઈને જ વિચારમા પડી જાઉં છુ કે, આ ડોસો આટલુ બધુ ક્યારે લખતો હશે? અને તે પણ એવું લખાણુ કે તેમા ક્યાક એક શબ્દ પણ ખોટો વપરાઈ જાય તો આખા દેશમા હોહો થઈ જાય રશિયાનો લેનિન પણ તેમની માફક ભારે કામગરો હતો અને હમેશા પ્રજાની સેવામાં તલ્લીન રહેતો, એ તો તમને ખબર છે ને?

શે૦ — એ રશિયાનુ શુ છે તે જરા કહોને?

વિ૦ — ગાધીજીએ લોકસ્થિતિ જોઈને જેમ કચ્છ ધારણ કર્યો છે અને ત્રીજા વર્ગમા મુસાફરી કરે છે, તેમ રશિયાના તારણહાર લેનિને પણ પોતાના જીવનમા ઘણી કડકાઈ બતાવેલી છે તે એટલુ બધું કામ કરતો કે કામ આડે તેને ખાવાના સમયનું પણ ભાન નહોતું રહેતું. તેણે પોતાના જીવનમા કેટલાક કડક નિયમો કરેલા હતા. 'જ્યા સુધી સાથીઓને ખાવા માટે હલકા ધાનની રોટી મળે છે, ત્યા સુધી મારે પણ એ રોટી જ લેવી,' એવો તેણે એક નિયમ કરેલો હતો. ને તે એટલે સુધી પાળતો કે એક ભયકર માદગી વખતે દાક્તરોનો આગ્રહ હોવા છતા, એણે કદી એવી રોટી સિવાય બીજો ખોરાક ન લીધો સામાન્ય સૈનિકને તાપવા માટે સગડી નહિ મળતી આથી તેણે પણ સગડી વાપરવી બધ કરી હતી આવા આવા તેના જીવનમા ઘણા પ્રસગો છે

આપણા યુવાનોને પણ એવી જ તાલીમ આપવા ગાંધીજી મથે છે. તેમના હાથમાં તે બંદૂક પકડાવવા નથી માગતા એટલો જ ફેર. બાકી તો આપણા યુવાનો, શરીર અને મનથી, હિંસક સૈનિક કરતાં જરાય ઊતરતા હોવા ન જોઈએ, એમ તેમનું કહેવું છે. પણ આજે યુવાનો શાળા કૉલેજોમાં એવી રીતે ઊછરે છે કે આવી સોનેરી સલાહ તેમને રુચતી નથી. પછી પુસ્તકો વાંચીને ખાલી ક્રાન્તિની વાતો કરે તે શા કામની? તેમને ખાદી તો ભારે લાગે; કાંતવાનુ તો ગમે નહિ; સફાઈ તો થાય નહિ; ગામડાંમાં તો જવાય નહિ; મજૂરોમાં પણ ભળાય નહિ જો આવું કંઈયે ન થઈ શકે તો ક્રાન્તિ દૂર જ રહેવાની. પહેલાં તો ક્રાન્તિ માટે શક્તિ મેળવવી જોઈએ. આ રજાઓમા કૉલેજના કેટલાક યુવાનો ગામડામા કામ કરવા લાગી ગયા છે એ સારી વાત છે પણ તેમની સંખ્યા કેટલી ઓછી છે? બધાયને જો એ જાતની લગની લાગે, તો થોડા જ વખતમા મહાશક્તિ પેદા થાય. આટલી થોડી વાત પરથી તમારા ભાઈને લાગે કે, હા, મારે પણ કંઈક કરવું જોઈએ, તો સારી વાત છે, અને તેમને એમ લાગે કે આ બધી વાતો નકામી છે, તો અમારુ તો જેમ ચાલે છે તેમ ચાલશે પણ મને ચોક્કસ લાગે છે કે, ગામના ભણેલા યુવાનોએ જ આવું કામ કરવું જોઈએ જ્યા યુવાનો ભણેલા

હોય ત્યા બહારથી કોઈને આવવાની જરૂર ન હોવી જોઈએ તેઓ આરામ પણ લઈ શકે અને સવારે અને રાતે થોડુ કામ પણ કરી શકે શરૂઆતમા અમારી માફક ઝાડુ પકડીને સફાઈ કરવાનુ ન ગમે તો એકલુ રાત્રિશાળાનું કામ કરવું તેમને ગમે તે કામ સભાળે (યુવાન તરફ જોઈને) આ બાબતમા વિચાર કરજો અને ઠીક લાગે તો આ કામ ઉપાડી લેજો

આનદની વાત છે કે, બીજે દિવસે યુવાન શાળાનુ કામ સભાળવા તૈયાર થયો અને તેથી વિદ્યાર્થી તે ગામ છોડીને બીજે ગામ ઊપડી ગયો એટલે તે ગામ સાથેની વાતો એ દિવસથી પૂરી થઈ

ગામગોષ્ઠી

ખંડ ૨ જો

ત્રણ કાયદાઓ

१

ખેડૂત માટે ગણોતનો કાયદો

ચૂનીભાઈ—કેમ ડાહ્યાભાઈ, શું કરો છો? કેટલી જમીન ખેડો છો? સાથે ખેડો છો કે ભાગે? ચાલુ સાલે કેટલો પાક આવશે?

ડાહ્યાભાઈ—અરે ભાઈ! અમારા ખેડૂતની વાત ન કરો ટાઢતડકો સહન કરીએ, પહાડ ઉથલાવવા જેટલી મજૂરી કરીએ, તોપણ મહેનતાણા જેટલુય મળતું નથી કુદરત પણ ખેડૂત ઉપર રૂઠી છે સાથે ભાગે ખેડીએ તેમા પણ પરવડતુ નથી અનાજના ભાવ નથી, એટલે આથ પણ પૂરેપૂરી ભરી શકાતી નથી પચીસ ત્રીસ વર્ષથી જમીન સાથે ભાગે ખેડીએ, તોપણ તે જમીન ઉપર અમારે કાયમનો હક નહિ જ્યારે જમીનદાર ઇચ્છે અને માગે, ત્યારે અમારે જમીનનો કબજો તેને પાછો સોપી દેવો પડે આ કારણથી તો ઘણી વખત મન દઈને કામ કરવાની ઇચ્છા થતી નથી આ કારણથી અમને અને માલિક બન્નેને નુકસાન થાય છે, તે'પણ અમે સમજીએ છીએ જો અમને કાયમના ખેડૂત બનાવવામા આવે, તો મન દઈને કામ કરીએ, જમીન સુધારીએ, ખાતરપૂજે ભરીએ અને વધારે પાક મેળવવા માટે મહેનત કરીએ

ચૂ૦—તમારી વાત બરાબર છે તેથી તો મહાસભાવાદી પ્રધાનોએ હમણા ખેડૂતનો કાયદો પાસ કર્યો છે

ડા૦—(આનંદમા આવી જઈને) હેં! શો કાયદો થયો છે? મને સમજાવશો?

ચૂ૦—આપણા મહેસૂલી પ્રધાન ભાઈ મોરારજી ભાઈ પહેલા રેવન્યુ ખાતામાં અમલદાર હતા તે વખતથી, ખેડૂતને કયા કયા દુઃખ છે, જમીનદાર ક્યારે અને શા માટે હેરાન કરે છે, તે એ બરાબર જાણે છે એટલે કાયદો કરવામા બધી બાજુઓ જોઈ લીધી છે જે કોઈ જાતે જમીન ખેડતો હશે તેને જ આ કાયદાનો લાભ મળવાનો તેમા પહેલી કલમ એવી છે કે, જે ખેડૂત ૧૯૩૮ના જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખે લાગલાગટ છ વર્ષ સુધી કોઈ પણ જમીનદારની જમીન ખેડતો હશે, તે તેનો કાયમનો ખેડૂત ગણાશે આ ઉપરાત, જે કોઈ ખેડૂતે ૧૯૩૭ના એપ્રિલની પહેલી તારીખે લાગલાગટ છ વર્ષ સુધી જમીનદારની જમીન ખેડી હશે, પણ તે મુદત પછી ખેડૂતને કાઢી મૂકવામા આવ્યો હશે, તેવા ખેડૂતને જમીનનો કબજો પાછો સરકાર અપાવશે,—ખેડૂતની ઇચ્છા તે જમીન ખેડવાની હશે તો

ડા૦—આ કાયદો તો બહુ સારો થયો અને સાથનુ શું?

ચૂ૦ — અધીરા ન થાઓ. જુઓ સાંભળો. તમને કાયમી ખેડહક મળ્યા પછી તમારે કેટલી સાંથ આપવી તે પણ નક્કી કરવામા આવ્યું છે. ખેડૂત અને જમીનદાર બન્ને સમજીને સાંથનું ધોરણ નક્કી કરે. જો બન્ને જણ ન કરી શકે, તો તાલુકાનો મામલતદાર સાથનુ ધોરણ નક્કી કરશે અને નક્કી કરેલી સાંથ દર વર્ષે માર્ચની ૩૧મી તારીખ સુધીમા જમીનદારને આપી દેવી જોઈશે. જો તે મુદત સુધીમા આપવામાં કસૂર થાય, તો જમીનદાર ખેડહક પાછો લઈ લે

ડા૦ — આ પણ ઠીક થયુ કારણ, અમો ખેડૂતો નિયમિત રીતે જમીનદારને સાથ નહોતા આપતા અને તેથી એકબીજાના મન ઊંચાં રહેતા, તે હવે દૂર થશે પણ અમે શરતો બધી પાળતા હોઈએ તોય જમીનદાર જમીન પાછી લઈ શકે ખરો કે?

ચૂ૦ — હા, જમીનદાર જાતે અગર મજૂર મારફત ખેતી કરવા માગે, તો જમીન પાછી લઈ શકે પણ સાથે એક એવી પેટાકલમ છે કે, જમીન પાછી લીધા પછી એક વર્ષ દરમ્યાન જાતે ખેતી ન કરતો હોય, અગર બાર વર્ષ દરમ્યાન કોઈ પણ વખતે જાતે અગર મજૂર મારફત ખેતી ન કરતો હોય તો, મૂળ ખેડનાર ખેડૂતને જમીન ખેડવા જોઈતી હશે તો, સરકાર અપાવશે આથી પરિણામ એ આવશે કે, સહેજ

સહેજમાં જમીનદાર જમીન પાછી લઈ લેવાની ધમકી નહિ આપે.

ડા૦ — જમીનદાર જમીન પાછી લે એ વાત સાચી; પણ અમે ખેડૂતોએ મહામહેનતે ઝાડ ઉછેર્યાં હોય, ખાતરપૂંજો ભરીને જમીન સારી બનાવી હોય, ઝાંખરાં બોરડી વગેરે ખોદી કાઢીને જમીન સુધારી હોય, તેનું શું ? તે માટે તો અમે સખત મહેનત કરી હોય અને પૈસો પણ ખર્ચ્યો હોય. જમીન ખેડવા લાયક થાય એટલે જમીનદાર પાછી લઈ લે, તો અમારા તો બાર વાગી જાય.

ચૂ૦ — તમે અધીરા ન થાઓ. સરકારે એવી બધી ગલીકૂંચીઓનો પણ વિચાર કરી લઈને કાયદામાં જોગવાઈ કરી છે. ખેડૂતે જમીન સુધારી હોય, ઝાડ ઉછેર્યાં હોય, તે બધાની ગણતરી કરીને ખેડૂતને જમીનદાર પાસેથી તેનો બદલો અપાવવાનું સરકારે કાયદામાં નક્કી કર્યું છે. જમીનની કિંમત કેટલી વધી છે, જમીનમાંથી પાક કેટલો વધ્યો છે, કેટલો ખર્ચ કર્યો છે, સાંથમાં ઘટાડો કરીને ખેડૂતને રાહત આપી હોય તો તે, એ બધાનો વિચાર કરીને જમીન સુધાર્યા બદલ ખેડૂતને જમીનદાર પાસેથી વળતર અપાવાશે.

ડા૦ — તો તો ઠીક છે. અમારી મહેનત અને કરેલા ખર્ચ બદલ વળતર મળશે તો અમારે બોલવાનું

નહિ રહે. અને અમારો કાયમી ખેડહક, મરી જઈએ તો, અમારા વારસોને મળે કે નહિ?

ચૂ૦ — સરકારે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે, વારસ પણ કાયમી ખેડૂત ગણાશે.

ડા૦ — બીજી એક વાત. દુકાળ કે અતિવૃષ્ટિ જેવી આફતોમા સરકાર અધુ' જમીનમહેસૂલ લે છે કે મુલતવી રાખે છે કે માડી વાળે છે. આનો લાભ જમીનદારને મળે છે, પણ તેના ખેડૂતને બિલકુલ મળતો નથી. આથી ખેડૂત દિવસે દિવસે ગરીબ થયો છે, તેનુ કાયદામા કઈ છે કે?

ચૂ૦ — તે પણ છે. મહેસૂલના કાયદા પ્રમાણે જે રીતે જમીનદારને રાહત મળે, તેવી જ તેણે સાથિયાને આપવી જોઈશે જ્યા ભાગની પદ્ધતિ હશે ત્યાં આ નિયમ લાગુ નહિ પાડી શકાય.

ડા૦ — અને જમીનદારની જમીનમા ઘર બાધ્યુ હોય તો જમીનદાર અમને તે ઘરમાથી ખાલી કરાવી શકે?

ચૂ૦ — ના જો તમે તે ઘર તમારે ખર્ચે બધાવ્યુ હશે અને ભાડુ આપવાનુ જો ઠરાવેલુ હશે ને તે નિયમિત રીતે આપતા હશો, તો તમને ઘરમાથી કોઈથી કાઢી મૂકી શકાશે નહિ, અગર કાટમાલ ઉઠાવી લેવાનુ પણ કોઈથી કહી શકાશે નહિ પણ ઘરથાળની

જમીન જમીનદાર વેચવા માગશે, તો પ્રથમ પસંદગી તમને આપવામાં આવશે

ડા૦ — ખેડુતને કનડવાની ખાતર અગર જમીનનો કબજો પાછો મેળવવાની ખાતર જમીનદાર, સાથ આપવામાં વિલંબ થયો હોય તો, કોર્ટમાં અરજી આપે છે અમે ખેડૂત ગરીબ, માલ વેચતા જરા મોડું થાય અને તેથી સાથ આપવામાં વિલંબ થાય, એ સ્વાભાવિક છે તો જમીનદાર જમીનનો કબજો પાછો મેળવી શકે ખરો?

ચૂ૦ — હા, એક રીતે જમીનનો કબજો પાછો મેળવે જો તમે સાથ ન આપો તો તેમ બને પણ કોર્ટમાં દાવો ચાલતો હોય તે વખતે સાથની રકમ અને દાવાનું ખર્ચ કોર્ટમાં રજૂ કરો અગર પંદર દિવસમાં આપવાના જામીન આપો, તો કોર્ટ તમારી પાસેથી જમીનનો કબજો જમીનદારને નહિ અપાવે, એવું કાયદામાં નક્કી થયું છે આ ઉપરાંત બીજી કલમ એ છે કે, ખેડુત જ્યારે જમીનદારને સાથના રૂપિયા આપે ત્યારે તેણે પાવતી આપવી જો પાવતી ન આપે અને ખેડૂત ફરિયાદ કરે, તો જમીનદારને સો રૂપિયા સુધી દંડ કરવામાં આવશે.

ડા૦ — હવે એક છેલ્લો પ્રશ્ન પૂછી લઉં કાયમના ખેડહકની વાત તો જૂના ખેડૂતો માટે લાભદાયક

થઈ, પણ હવે જે નવા ગણોતપટા થવાના તે કેવા થવાના? તેને માટે કાંઈ મુદત રાખી છે કે?

ચૂ૦ — ન રાખી હોય તો આખોય કાયદો નકામો ન થઈ પડે? નવા ગણોતપટા દસ વર્ષના જ થશે. બોલો પછી કાંઈ?

ડા૦ — ભાઈ ચૂનીભાઈ, જો કાયદાનું પાલન જમીનદાર અને ખેડૂત બંને સાફ દાનતથી કરશે, તો કોઈને દુઃખ નહિ આવે. એકબીજા તરફ અણગમો પણ નહિ થાય; ખેડૂત અને જમીનદારનો સંબંધ મીઠો રહેશે.

તમે ટૂંકામાં બધું સમજાવ્યુ, તે માટે તમારો આભાર માનું છું.

૨

ખેડૂત ઋણ રાહતનો કાયદો-૧

ડાહ્યાભાઈ — કેમ ચૂનીભાઈ, પછી પેલા ગણોત-કાયદાનું શું થયું? હવે ક્યારે એનો અમલ શરૂ થશે?

ચૂનીભાઈ — અરે ભાઈ, આપણે તે ઓછાં વિઘ્નો છે? કાયદાને હજી વડા લાટ સાહેબ મંજૂરી જ ક્યાં આપે છે? પ્રજાકીય પ્રધાનો નથી, એટલે તાલુકદારો અને જમીનદારોને લાગ મળ્યો દેખાય છે. ટૂંકમાં, ખેડૂતના ભાણામાં ધૂળ ના નંખાય તો સારું.

પણ બીજો એક એવા જ કાયદાનો કાયદો મંજૂર પણ થઈ ગયો છે. કહો તો એની વાત કરું.

ડૉ૦ — જરૂર કર્યો નહિ તો અમને બીજું કોણ કરનાર હતું?

ચૂ૦ — જુઓ, આ કાયદો પણ મહાસભાવાદી પ્રધાનોએ નીકળતા નીકળતા કરી લીધો ને લાટ સાહેબે મંજૂર પણ રાખ્યો.

ડૉ૦ — ત્યારે તો તે અમલમાં આવશે હવે

ચૂ૦ — એનો અમલ શરૂ કરવાનું સરકાર જાહેર કરે ત્યારથી થશે એ કાયદામાં મુંબઈ બેટ અને શહેર બાકાત રાખ્યા છે

ડૉ૦ — ત્યારે મુંબઈમાં ખેડૂતો પણ ક્યાં છે? હવે કાયદાની વાત કરો.

ચૂ૦ — આ કાયદાનું નામ છે 'ખેડૂત ઋણ રાહત કાયદો' જેઓ ખરેખરા ખેડૂતો છે તે દેવાના ભારથી કચડાઈ જાય છે, મોઘામૂલો પાક પાણીને મૂલે તેમને વેચી દેવો પડે છે. આવી દશા જમાનાથી ચાલતી આવે છે સરકારે એને અંગે પારાવાર વિચારો કર્યાં છે છેવટે, મહાસભાવાદી પ્રધાનોએ એ બધા અનુભવો પરથી આ કાયદો ઘડ્યો છે એનો લાભ દેવાદાર ખેડૂતને મળી શકશે

ડૉ૦ — પણ તમે ખરેખરા ખેડૂત કહો છો એ વળી શું? બધા ખેડૂત ખરેખરા નહીં?

ચૂ૦ — હા, એ મુદ્દો બરોબર છે. ખરેખરો ખેડૂત એટલે જાતે ખેડતો ખેડૂત જાતે ખેડવામાં તેના

કુટુંબીઓ હોય, નોકરો ગણી દેખરેખ પોતે રાખતો હોય, તો ચાલે. અને કાયદો એ ચોખવટ કરે છે કે, ૧લી એપ્રિલ ૧૯૩૭ પહેલાંનો જાતે ખેડતો હશે તે કાયદાનો લાભ લઈ શકશે તે તારીખે જાતે ખેડતો હોય, પણ પછી એ જમીનનો કબજો તેની પાસે ન હોય, છતા આ કાયદાનો અમલ શરૂ થાય ત્યારે પાછો જાતે ખેડતો થઈ ગયો હોય, તોય તે લાભ લઈ શકશે.

ડા૦ — એ સમજ્યો. હવે એવા ખેડૂતને દેવાદાર ગણી કાયદાનો લાભ ક્યારે મળી શકે તે સમજાવો.

ચૂ૦ — દેવુ ન હોય એ તો દેવાદાર ન ગણાય એ ઉઘાડુ છે. ઉપર કહ્યો એવો તે સાચો ખેડૂત હોય એ પહેલી વાત ઉપરાંત, ખેતી અને જાત મજૂરી સિવાયની તેની બીજી આવક સામાન્ય રીતે તેની કુલ વાર્ષિક આવકના ૨૦ ટકાથી વધારે નહિ હોવી જોઈએ, અથવા રૂા. ૩૦૦થી વધારે નાહ હોવી જોઈએ. બેમાથી જે આકડો મોટો હોય તે ગણુવાનો કુટુબનુ સહિયારુ ચાલતું હોય તો તે કુટુબ દેવાદાર ગણાય, ને તેમાથી એકાદ જણુ પણ જાતે ખેડનારુ હોવુ જોઈએ, અને તેમની બીજી આવક તેમની કુલ વાર્ષિક આવકના ૨૦ ટકાથી વધારે ન હોય અથવા ૫૦૦થી વધારે ન હોય એ બેમાથી મોટો આકડો જે હોય તે ગણુવાનો

ડા૦ — અને દેવાની કાંઈ મર્યાદા ખરી, કે ગમે તેટલું દેવું પતવાશે?

ચૂ૦ — ગમે તેટલું દેવું તો કેમ ચાલે? સામાન્ય સાધનના ખેડૂતને દેવું કેટલુંક મોટું હોઈ હોઈને હોય? છતાં કાયદામાં મર્યાદા આંકી છે કે, ૧૯૩૯ના જાનેવારીની ૧લી તારીખે ૧૫,૦૦૦થી વધારે દેવું ન હોય, તેનું પતવી આપવામાં આવશે.

ડા૦ — સમજ્યો. હવે સરકાર શી રીતે કામ ઉપાડશે તે કહો.

ચૂ૦ — કાયદાનો અમલ શરૂ કરવાનું જાહેર કર્યા પછી સરકાર સવડ પ્રમાણે લત્તા પાડી ઋણપતાવટનાં બોર્ડ નીમશે. તે તે લત્તામાં આવતા પહેલા વર્ગના મુનસફની દેખરેખ નીચે એને કામ કરવાનું.

આ બોર્ડમાં સરકાર ચાહે તો પેન્શનર સરકારી અમલદારને એકલાને નીમે અને તેની મદદમાં વધારેમાં વધારે ચાર મદદગાર એસેસરો નીમે. એમ ન કરે અને સરકાર ૩ થી ૫ સભ્યોનું પણ બોર્ડ નીમે.

આવું બોર્ડ જાણે એક કોરટ હોય એમ જ ગણાશે. એની પાસે આવતા દેવા-પતાવટના કેસો ચૂકવવામાં એને કુલ સત્તા આપવામાં આવી છે. અને એનો ફેંસલો કોરટના ફેંસલા જેવો જ ગણાશે.

ડા૦ — એ તો જબરી સત્તા! કોક વાર તેઓ ઊંધું ભાફી મારે કે કાચું કાપે તો?

ચૂ૦ — એની ચિંતા પણ કાયદામાં કરી લીધી છે. દેવાદારને કે લેણદારને લાગે કે, ફેંસલો આપવામાં કશી અઘટિતતા થઈ છે, કેસ કાયદેસર બરાબર નથી ચલાવવામાં આવ્યો, કે કાયદાના અર્થમાં કે સાક્ષીમાં કાંઈ ભૂલ થઈ છે, તો બેમાંથી ગમે તે આસામી અપીલ કરી શકે. જો રૂ. ૫,૦૦૦ની અંદરનો ફેંસલો હોય તો તે લત્તાના પહેલા વર્ગના મુનસફને ત્યાં, અને રૂ. ૫,૦૦૦ ઉપરનો હોય તો તે લત્તાની જિલ્લા કોરટમાં અપીલ કરવાની. બોર્ડના ચુકાદા પછી ૬૦ દિવસમાં આવી અપીલ કરી દેવી જોઈએ. આ અપીલ પર પાછી અપીલ કરવાની છૂટ નહિ રહે.

વગવસીલો દૂર રાખવા સારુ એક એવો નિયમ જ કાયદામાં કર્યો છે કે, જે કેસમાં બોર્ડના સભ્ય કે તેના ભાગીદારને સીધી કે આડકતરી રીતે કાંઈ લેવાદેવા હોય, તે કેસમા તે સભ્ય બોર્ડમાં કામ નહિ કરી શકે. એટલે તે પૂરતો તે માણસ બોર્ડનો સભ્ય મટી જશે.

છતાં કાંઈ ગરબડ લાગે, ને તે પુરવાર કરી શકાય, તો તે આધારે અપીલ કરી શકાશે.

ડા૦ — આમ હોય તો બોર્ડ તરફની ફરિયાદ તો ન રહે. હવે આગળ કહો.

ચૂ૦ — લેણદાર દેવાદારને શુ કરવાનું રહેશે. તે હવે કહુ ઋણપતાવટ બોર્ડ સ્થપાયા પછી

૧૮ માસની અંદર, લેણુદાર કે દેણુદાર બોર્ડને અરજી કરી શકે કે, અમારુ લેણું કે દેણુ (જે હોય તે) અમને પતવી આપો. આવી અરજી સાથે કાયદા પ્રમાણે કોર્ટ ફી ભરવી પડશે. અરજીની અંદર દેવાદારે પોતાનુ સઘળું દેવું, ખેતીની જમીનની વિગત, જાતે ખેડે છે કે કેમ તે, ખેતીની આવક અને ખેતી વિના બીજી આવક આગલા વર્ષમાં જે હોય તે જણાવવી પડશે આ ઉપરાંત તેણે દેવાનો ઇતિહાસ, વ્યાજ કેટલુ, મુદ્દલ કેટલુ લીધુ, વ્યાજનો દર કેટલો, બીજાના દેવા પેટે જામીન હોય તો તે, સ્થાવર અને જંગમ મિલકત, મુંબઈ પ્રાંતની બહારની મિલકત જો હોય તો મિલકતની કિંમત, કયા કયા તે મિલકત આવેલી છે, ગીરો અગર તેની ઉપર બીજા હક હોય, કોઈ ભાગીદાર હોય તો તેના નામ, મિલકત બીજાને નામે ફેરફાર કરી હોય તો તેનુ નામ, અને અગ્નાઉ સઘળુ જણાવવુ જોઈશે.

અને કાયમી બધો ઉકેલ થઈ જાય તે સારુ, કોઈ અરજી કરે ન કરે કે કાઈક છુપાવે કે કહે ન કહે તેવી બધી કસરો દૂર કરવા સારુ, કાયદામા એક સામાન્ય કલમ એવી છે કે, કાયદો અમલમા આવ્યા પછી લેણદાર ઇચ્છે તો દેણદારને અને દેણદાર ઇચ્છે તો લેણદારને લેખિત નોટિસ આપે કે, તમારા લેણા કે દેણાનો ચોખ્ખો હિસાબ બોર્ડ આગળ રજૂ

કરો. આવી નોટિસની નકલ દરેકે બોર્ડને મોકલી આપવી જોઈએ. નોટિસ મળ્યા પછી એક માસમા લેણદારે યા બે માસમા દેણદારે બોર્ડને લેખિત હિસાબ આપવો જોઈએ અને એની નકલ સામા વાળાને પહોચાડવી જોઈએ. પછી સરકાર માની લેશે કે, દેવાને અગે-પતાવટ માગનારાઓએ નોધણી કરાવી છે.

ડા૦ — ગોઠવણ તો બધી સારી છે પણ કોરટની કડાકૂટ, તો ખરી જ એના કરતા તો ઘરમેળે પતાવટ જ સારી. એ સામે તો કાયદો ન આવી શકે ને?

ચૂ૦ — કોઈ કાયદો માહોમાહે પતાવટ સામે તો આવી જ ન શકે આ કાયદામા ઘરમેળે પતાવટનો પણ વિચાર કરી લેવામાં આવ્યો છે આવી પતાવટો પણ છેવટે કાયમી રૂપ લે તે સારુ, કાયદો કહે છે કે, એવી પતાવટ થયા પછી ૩૦ દિવસની અદર બોર્ડને અરજી કરી તે રજિસ્ટર કરાવી દેવી એમ કરતી વખતે બોર્ડ દેવાદારના હિતમા તે તપાસી જોવા હકદાર છે

બોર્ડને પતાવટના કેસની અરજી કર્યા બાદ પણ જો તમે અદરઅદર પતવી શકો, અને બોર્ડને લાગે કે દેણદારે રાજીખુશીથી અને પોતાનો લાભ જોઈને પતાવ્યુ છે, તો બોર્ડ એને પણ રજિસ્ટર કરી લઈ કેસલો નોધી લેશે

આ બે રીતે ઘરમેળે પતાવટ કરી શકાય તેથી જુદી રીતે કરવામા આવે તો, આ કાયદો કહે છે કે, ફોક ગણાશે

ડા૦ — પણ કોઈને બીજી રીતે કરવી પડે પણ શુ કામ?

ચૂ૦ — સમજુ ને સીધાં લોકને માટે બરોબર છે પરતુ, કાયદો કરનારે તો બધી પાસની ચોખવટ કરવી જોઈએ ને?

ડા૦ — એ તો ખરુ આ બધુ તમે સમજાવ્યુ એ તો બરોબર ગોઠવેલુ લાગે છે એક વાત હવે કહો અમારે તો સરકાર અને સહકારી મ ડળીના પણ દેવા છે ને? એ આમા આવે કે નહિ?

ચૂ૦ — સરકારના કે મ ડળીના દેવાના હિસાબ તો ચોખ્ખા જ હોય એટલે, શાહુકારોના દેવા પેઠે એની પતાવટ કરવાની ન હોય પરતુ, ખેડૂતની પતાવટ માટેની અરજી આવતા, બોર્ડ કલેક્ટરને, મ ડળીઓના અધિકારીને નોટિસ આપશે, કે, તમારુ લેણુ કેટલુ છે તે જણાવો તેઓ આ રકમ જણાવે તેની સાથે એમ પણ જણાવશે કે, અમે આટલી રકમની એમાથી છૂટ મૂકી શકીશુ પણ કાયદેસર એ છૂટ મૂકવા બધાયા છે એમ નથી પણ સરકારનો હેતુ આ કાયદાથી ખેડૂતને બનતી રાહત આપવાનો

છે. એટલે તેમના બીજાં ખાતાં પણ એ દૃષ્ટિ રાખી બનતી રાહત આપશે જ, એમ માનવું જોઈએ

ડા૦ — કાયદાનો હેતુ તો તમે કહો છો એવો લાગે છે.. પણ બોર્ડ બરોબર તપાસ કરે ત્યારે ને? એને બધું સોંપ્યું એટલે બધો આધાર એની પર ગયો ને?

ચૂ૦ — એ વાત તો ખરી પણ તમે એમ ન સમજતા કે, આટલાથી કાયદો પૂરો થયો કાયદાનો ખરો ભાગ તો હવે આવે છે હિસાબ કેવી રીતે તપાસવા? કેટલે જૂનેથી હિસાબ જોવા? વ્યાજ શું આકારવું? મુદ્દલ શું ગણવું? ગીરોનુ શું કરવું? ખેડૂત કેટલુ પતવી શકે? તેની સ્થિતિ શી રીતે આકારવી? તેને કાંધા કરી આપવા કે કેમ? આ બધુ કાયદામા વિચારવામા આવ્યુ છે અને એ તો તમારે જાણવા જેવું છે

ડા૦ — મે તો જાણ્યુ કે આટલામા પૂરુ થઈ ગયુ

ચૂ૦ — ના ના, ખરો ભાગ તો હવે આવે છે એની વાત આવતી વખતે હવે કરીશ

ખેડૂત ઋણ રાહતનો કાયદો—૨

ડા૦ — ભાઈ, પેલી દેવાના કાયદાની વાત હવે આગળ સમજાવશો ?

ચૂ૦ — જરૂર. આપણે કાયદાનું બહારનું રૂપ તો સમજી ગયા. હવે તેની મુખ્ય વાત પર આવીએ. આ બહુ ઝીણવટવાળી વાત છે. છતાં તેની આછી રૂપરેખા તો સમજવી જોઈએ. ઋણ-પતાવટ બોર્ડ કેવી રીતે તપાસ કરશે તે તમને પહેલું કહું.

લેવડદેવડની શરૂઆતથી જ બધી તપાસ કરવી જોઈએ એ તો ઉઘાડું છે. પણ એમાં એક મર્યાદા મૂકી છે કે, ૨૦ વર્ષથી વધુ જૂની લેવડદેવડ હોય તેવા કેસમાં, *વીસ વર્ષ પહેલાં જો લેણદાર દેણદારે હિસાબ* ચોખ્ખો કર્યો હોય અને એની પર બેઉની સહીઓ હોય, તો તે હિસાબ પાકો ગણીને ત્યાંથી આગળ તપાસ કરવી.

ડા૦ — આ મર્યાદા રાખવાથી થોડીક તપાસ ઓછી થાય ખરી. છતાં અમારા ખેડૂતોની લેવડદેવડ જ બારે અંઝટિયા વહેવાર છે. એમાં જો વાજબી તોડ કઢાય તો જ અમને તો ફાયદો થાય.

ચૂ૦ — બરોબર છે. તેથી તો કાયદો ઝીણી ઝીણી વાતોમાંથી એકે છોડી નથી દેતો. જુઓ, હિસાબ તપાસવામાં :

૧. મુદ્દલ અને વ્યાજનો હિસાબ જુદો લેવાશે.

૨. શાહુકારે કંઈ રોકડ રકમ કે સામાન આપ્યાં હશે તે મુદ્દલ ખાતે ઉધારવામાં આવશે.

૩. દેવાદારે હુકમનામા પેટે આપવાને કબૂલ કરેલી કોઈ રકમથી વધુ રકમ મુદ્દલ ખાતે ઉધારવામાં આવશે નહિ.

૪. ચડી ગયેલું વ્યાજ મુદ્દલ ખાતે ઉધારાશે નહિ.

આ તો સામાન્ય લાગુ પડતી વાતો થઈ. તે ઉપરાંત એક બાબત છે તે હવે કહું.

૧૯૩૧ના જાનેવારીની ૧લી પહેલાંની અને ત્યાર પછીની લેવડદેવડો, એમ બે તફા પાડવામા આવશે ૧૯૩૧ની ૧લી તારીખ અગાઉની લેવડદેવડની ઉપર પ્રમાણે તપાસ કરી, તે ઉપર વધારેમા વધારે ૧૨ ટકા વ્યાજ ગણાશે જો વ્યાજ બાબત ઓછા ટકાનો કરાર હશે તો તે ગણાશે. આ પ્રમાણે તા ૧લી જાનેવારી, ૧૯૩૧, ને દિવસે વ્યાજ અને મુદ્દલનો જે હિસાબ નીકળશે, તે દરેકમાથી ૪૦ ટકા કપાત કરવામા આવશે જો લેવડદેવડ ૧૯૩૦ના જાનેવારીની ૧લીથી શરૂ થતી હોય, તો કપાતના ટકા ૪૦ નહિ, ૩૦ ગણવામા આવશે આમા કોઈ કોરટનુ હુકમનામુ આડે નહિ આવી શકે.

૧૯૩૧મા આમ નક્કી કરેલી મુદ્દલની રકમ પ્રમાણે, પતાવટની અરજીની તારીખ સુધી તે પેટે ૯

ટકા, કે ઓછાનો કરાર હોય તો ઓછા ટકા, વ્યાજ ગણાશે

ડા૦ — આ તો સારી વાત થઈ. ૧૯૩૦ પહેલાં ભાવતાલના ફરકની કસર આથી મટી જશે. હવે ૧૯૩૧ પછીનાં લેણાં માટે કહો

ચૂ૦ — ૧૯૩૧ના જાનેવારીની ૧લીથી કે ત્યાર પછી શરૂ થતી લેવડદેવડને તપાસીને તેની પર વધારેમા વધારે નવ ટકા વ્યાજ ગણાશે. કરાર જો ઓછા ટકાનો હશે તો તે ગણાશે

એ પણ ચોખવટ કરવામા આવી છે કે, વ્યાજ બધે સાદુ જ ગણવુ અને ગણતરી કરતાં જો મુદ્દલ કરતા વ્યાજ વધી જાય, તો દેવા તરીકે દામદૂપટ જ ગણાય વધારેની વ્યાજની રકમ રદ થાય

જ્યા મિલકત ગીરો મૂકેલી હશે, ત્યા તેમાથી કેટલો નફો મળ્યો છે તે જો બોર્ડ નક્કી કરી ન શકે, તો તેનુ યોગ્ય ભાડુ આકારી તે રકમ નફા તરીકે ગણશે.

જે વર્ષે સરકારે જમીન મહેસૂલમા કાયદા પ્રમાણે છૂટછાટ આપી હશે, તે વર્ષના હિસાબ નક્કી કરતી વખતે ભાડામા છૂટછાટ મજરે ગણવામા આવશે

ડા૦ — આ તો સારો ફોડ પાડીને ઘડયુ છે પણ ચૂનીભાઈ, ગીરો આપ્યા છતા વેચાણ કરાવી લીધુ હોય તો ?

ચૂ૦ — હા, એની તમે ખાતરી કરી આપો તો ઋણ-પતાવટ બોર્ડ તેને ગીરો જ ગણશે. પણ ૧૯૨૭ના જાનેવારીની ૧લી પહેલાં થયેલાં વેચાણ કે ગીરો વગેરેને આ નહિ લાગુ પડે. અથવા કોર્ટે કોઈ ખતને વિષે વેચાણખત તરીકે હુકમનામું કર્યું હોય, તેને પણ આ કલમ નહિ લાગુ પડે. અથવા તા ૧૫-૨-૧૯૩૯ સુધીમાં જો કોઈ ત્રાહિતે વેચાણ કરી લીધુ હશે, તો તેને પણ આ કલમ નહિ લાગે

ડા૦ — એ તો બરોબર કોર્ટે નક્કી કર્યું પછી એ ખરુ માનીને જ બોર્ડ ચાલે ને ?

ચૂ૦ — કોર્ટે કોઈ દેવાની રકમ ને વ્યાજ બાબત હુકમનામું કર્યું હોય, તો તે રકમનો આકડો પણ માની લેવો એમ કહ્યુ છે. માત્ર વ્યાજના ટકા, કપાત ટકા વગેરે મે શરૂમા કહ્યુ એમ જ ગણાશે. એ રકમને અગે ફરી તપાસ કરવાની જરૂર નહિ ગણાય

ડા૦ — તપાસમા કોઈ લેણદાર પોતાના હિત વિરુદ્ધના કાગળિયાં દબાવી રાખે તો ?

ચૂ૦ — બોર્ડને ખરેખર જો એમ લાગે કે, લેણદાર પાસે કાગળો છે પણ નથી બતાવતો, તો બોર્ડ એમ જ માનીને ચાલશે કે, જાણે એ કાગળો લેણદારની સામે જ પડનાર છે

ડા૦ — તો તો ન દેખાડવામા ફાયદો નથી તપાસ વખતે વકીલ રાખવાનો તો ખરો ને ?

ચૂ૦ — ના, વકીલનું ખર્ચ શું કામ? કાયદો સાફ કહે છે કે, લેણદાર કે દેણદાર કોઈનો વકીલ આવી નહિ શકે એક અપવાદ રાખ્યો છે બોર્ડને તપાસમાં એમ લાગે કે, કોઈ પક્ષ પોતાની વાત બરોબર રજૂ નથી કરી શકતો, અને બરોબર ન્યાય તોળવા માટે તેને વકીલ રાખવા દેવો જોઈએ, તો તેને ખર્ચે વકીલ રોકવાને બોર્ડ રજા આપશે સામાન્ય કાયદામાં સ્ત્રીને પોતાના એજન્ટ મારફત હાજર રહેવાની છૂટ છે, તે અહીં પણ રહેશે

કા૦ — આ તો બહુ સારી વાત થઈ હવે દેવું ચૂકવવાનું નક્કી કરવાની વાત કરો

ચૂ૦ — પહેલી વાત તો એ ઠરાવવાની હોય કે, દેણદારની મિલકત કેટલી છે આ આંકડો ઠરાવવામાં, સામાન્ય કોર્ટના હુકમનામાની બજાવણીમાં જે જે બાકાત રખાય છે, તે બધું આ આંકડામાંથી પણ બાકાત રખાશે

બીજું, સરકારી દેવા પેટે કે ચાલુ વર્ષના મહેસૂલ પેટે કાયદેસર જે સ્થાવર મિલકત પર તેનો હક ગણાય છે, તેની કિંમત પણ મિલકતના કુલ આંકડાની ગણતરીમાંથી બાદ થશે

ઉપરાંત, તા ૧-૧-૧૯૩૯ પછી ખેતીખર્ચને સારુ જે દેવું કર્યું હોય, તેની રકમ પણ કુલ મિલકતમાંથી બાદ કરાશે

ત્યાર પછી જે રકમ રહે તે પરથી એ દેણદારની ચૂકવવાની શક્તિનુ માપ મળી રહેશે. મિલકતની કિંમત ઠરાવવા માટે સરકાર બજારભાવ વગેરેનો વિચાર કરીને ધારાધોરણ નક્કી કરી આપશે.

ડા૦ — એ તો ઠીક. પણ જો મિલકત જ દેવાથી ઓછી ઊતરે તો શુ?

ચૂ૦ — એ તો બનવાનુ જ. એનો તોડ જો ન હોય તો કાયદો શા કામનો? કાયદા પ્રમાણે ગણતા જે મિલકત આવે, તેના પ્રમાણમા ઋણ-પતાવટ બોર્ડ બધા દેવાંની રકમ ઓછી આકારી દેશે મિલકતની કિંમત ગણ્યા પછી, ચૂકવવા બાબત નિયમ એ છે કે, દેવાદારની સ્થાવર મિલકતના ૮૦ ટકા જેટલુ દેલુ ભરવાની તેની શક્તિ ગણાશે. સ્થાવર મિલકત ઉપરાત બીજી મિલકતમાથી આવક થતી હોય તો તેની કિંમત, અગર તેની કિંમત ન ગણી શકાય તો તેની આવક પરથી તે મિલકતનુ છ ટકા વ્યાજ ગણતા જે મુદ્દલ થાય તે રકમ ગણાશે

ડા૦ — હુકમનામાના દેવામા ઘટાડો કરવા બાબત કાયદામા કઈ જોગવાઈ કરવામા આવી છે?

ચૂ૦ — હા, હુકમનામાનુ દેલુ હોય છતા પણ તેમાંય દેલુ આપવાની શક્તિ પ્રમાણે ઘટાડો કરવામા આવશે.

કેટલાક દેવાદાર એવા છે કે, દેલુ ન આપવું પડે તે માટે પોતાની મિલકત બીજા ઉપર ચડાવી દે

છે અગર લેણદારને હરાવવા અગર પજવવા ભારણ કરે છે જો દેવાદારે સાચે જ એમ કર્યું હશે, તો તેવા કરાર રદ કરવામા આવશે

ડા૦ — હવે કોને ક્યારે દેવુ ચૂકવવુ અને કેવી રીતે તે સમજાવો

ચૂ૦ — બોર્ડ પોતાનો ચુકાદો આપશે તેમા જ આ બધી હકીકત ચોખ્ખી કરશે મિલકતની આકારણી, દેવાની રકમ, પ્રકાર, વગેરે બધાનો એમા ફોડ અપાશે અને પહેલુ દેવું કોને આપવુ તેનો ક્રમ સરકારે આમ નક્કી કર્યો છે (૧) સરકારી દેવું, (૨) લોકલ બોર્ડનુ દેવુ, (૩) કાયદો અમલમા આવ્યા પછી પાક તૈયાર કરવા લોન આપી હોય તે દેવું, (૪) ૧૯૩૯ના જાન્યુઆરીની ૧લી પછી પાક તૈયાર કરવા રકમ આપવામા આવી હોય તો તે, (૫) સધ્ધર દેવુ (૬) જે લેણું મુલતવી રહેલા જમીન મહેસૂલ માફક વસૂલ કરવાનુ હોય તે, (૭) સહકારી મંડળીનુ દેવું, (૮) સધ્ધર નહિ એવું દેવું

ઉપરાત, કેટલા હપતાથી દેવુ વસૂલ કરવું તેય નક્કી કરવામા આવશે વધારેમા વધારે ૨૫ હપતા કરી શકાશે હપતાની રકમ નક્કી કરતા પહેલા, વાર્ષિક ચોખ્ખી આવક કેટલી છે, તે નક્કી કરવામા આવશે અને હપતાની રકમ ચોખ્ખી આવક કરતા વધી નહિ જાય

ડા૦ — દેવાદારની વાર્ષિક ચોખ્ખી આવક કેવી રીતે ગણવામાં આવશે?

ચૂ૦ — દેવાદારની કુલ આવકમાંથી તેના કુટુંબના પોષણનુ ખર્ચ જતાં જે રકમ રહે તે, અને સરકારનુ, લોકલ બોર્ડનુ કે પાક પકવવા કરેલુ દેવું આપતાં જે બાકી રહે, તે વાર્ષિક ચોખ્ખી આવક ગણાશે.

ડા૦ — સમજ્યો. પણ મિલકત તો સધ્ધર દેવા પેટે આડમાં પડી હોય, તે છૂટે નહિ તો પતવે શું?

ચૂ૦ — બરોબર છે બોર્ડને સત્તા છે કે મુદત થયા ન થયાના કે દેવાની પતાવટ ન થયાના કશા વાંધા વગર, બોર્ડ તેને આડમાથી છોડવી શકશે.

ડા૦ — અને બોર્ડ ફેસલામા દેવાની નક્કી રકમ વગેરે વિગતો લખે. પણ પતે ત્યા સુધીનુ વ્યાજ મળે કે નહિ?

ચૂ૦ — મળે જ. તેનો દર સરકાર નક્કી કરે તે પણ તે સાદા વ્યાજે ૬ ટકાથી વધારે નહિ હોય.

ડા૦ — એ સમજાયુ કોઈ દેણદાર એકદમ પતવવા માગે ને લેણદારો રોકડ મળે તે લઈ લેવા ખુશી હોય તો?

ચૂ૦ — તો બોર્ડ લેણદારોને બોલાવીને પૂછશે કે, દેણદારને સ્થાવર મિલકતના ૫૦ ટકા જેટલામા તમારુ ફેસલા પ્રમાણેનુ દેવુ માડી વાળશો? જો તેઓ હા કહે, તો સરકાર તે મિલકત પેટે હામી બનીને

સરકારી બૉન્ડ કરી આપશે અને તેને માટે બૅન્ક વગેરેની જોગવાઈ વિચારી લેશે

ડા૦ — તો તો મારુ કહેવાય અને હપતા ભરનારો કદાચ નબળા વર્ગમા આવી જાય તો ?

ચૂ૦ — તેને માટે કાયદો કહે છે કે, મહેસૂલ મુલતવી રહે કે માફ થાય તે મુજબ હપતાનુ પણ કરાશે.

ડા૦ — કાયદો તો ત્યારે સારો કહેવાય પણ લોક સીધા ન રહે ને છાની સતલસો કરી કાયદાનો ગેરલાભ પણ ન લે ?

ચૂ૦ — હા, એ ભય પણ ખરો જ પતાવટના કામ દરમિયાન ક્યારે પણ બોર્ડને જો લાગે કે, કોઈ લેણદાર સાથે દેણદારે છાની સતલસ કરી બીજા લેણદારોને નુકસાન થાય એવી રીતે કાયદાનો ગેરલાભ લેવા ગરબડ કરી છે, તો દેણદારની મિલકતના ૮૦ ટકાના પ્રમાણમા જે પતાવટ કરવાની રાહત છે તેને બોર્ડ રદ કરશે જાણી જોઈને મિલકત ખોટી બતાવી હોય કે ન બતાવી હોય તેવા દેણદારને પણ આ રાહત નહિ મળે, પણ અજ્ઞાનથી એ ભૂલ થઈ હશે તો તે સુધારીને ફેસલો ફરી અપાશે

બીજી બે શિક્ષાને પાત્ર વાતો પણ છે તે ભેગી જ કહી દઉ. દેવાની તપાસમા કોઈ શખસ જાણી જોઈને ખોટી હકીકત કે દસ્તાવેજ રજૂ કરે, તો તેને છ માસની સજા ને દંડ પણ કરાય

વળી, જો કોઈ દેવાદાર, ફેસલો મળ્યા પછી, ખબર આપ્યા વગર, ઊભા પાક પર દેવું કરે કે પારકાને નામે તે ચડાવી દે, તો તેને પણ ૬ માસની સજા ને રૂા ૫૦૦ સુધી દંડ કરાશે.

ડા૦ — એ શિક્ષા વધારે ન કહેવાય કાયદાનુ હવે કંઈ બાકી રહે છે?

ચૂ૦ — હા, હજુ બે ત્રણ મુદ્દા બાકી છે તપાસ દરમ્યાન બોર્ડને એમ લાગે કે, દેવાદાર ઘટાડેલુ દેવુ અને વાર્ષિક હપતા ભરવા પણ અશક્ત છે, તો બોર્ડ દેવાદારને નાદાર ઠરાવી શકશે અથવા ફેસલા પ્રમાણે હપતા વસૂલ કરવાનુ જે કોર્ટને સોપવામા આવ્યુ હોય તે કોર્ટ લાગલાગટ બે હપતા અગર કોઈ પણ ત્રણ હપતા જંગમ મિલકત વેચીને વસૂલ કરી શકે તેમ નથી, તો કોર્ટ તે દેવાદારને નાદાર ઠરાવી શકશે દેવાદારને નાદાર ઠરાવ્યા પછી બોર્ડ અગર કોર્ટ તેની બધીં મિલકત વેચી લેણદારોને ચૂકવશે. જો બધીં મિલકત વેચ્યા પછી બાકી રહી તે મિલકત નહેર ઉપરની ૬ એકર જમીન અથવા ૧૮ એકર જમીન અગર રૂા ૩૦)ના આકારવાળી જમીનથી વધારે હોય, તો તે વધારાની મિલકત પણ નાદારી પેટે વેચી ન ખાશે આવી નાદારી સામાન્ય કોર્ટની રીતની જ ગણાશે

ડા૦ — આ વાત તો જરૂરની ખરી પણ એમા તો ખેડૂતની આબરૂ જાય!

ચૂ૦ — તમે કહો છો એમા વજૂદ છે પણ ખેડૂતે એ કડવો ઘૂંટડો પીને પણ દેવામાથી છૂટવું સારુ વગોથી ખેડૂતે મહ્યુ છે, તેને અન્યાય થયા છે તેથી તે કાંઈ ખરેખર નાદાર ન ગણાય એને જે ન્યાય મળ્યો હોત તો તે દેવામા પડત જ શુ કામ? એટલે ખેડૂતની આબરૂ તો ન બગડે

કાયદામા તો બધી બાજુનો વિચાર કરી લઈને જોગવાઈ રાખી છે હવે લોકો સમજીને તેનો લાભ લે એમ સૌ ઇચ્છે

અને બીજી બાજુથી લોકોએ પોતાની ખર્ચની ટેવો પણ સુધારવી જોઈએ તો કાયમી લાભ થાય સરકારે તો દેવાનુ બધુ ચોખ્ખુ કરી નાખવા પાકો બંદોબસ્ત વિચાર્યો છે, એમ કહેવાય

ડા૦ — હા, એમા તો ફેર નહિ પણ હવે બોર્ડ સ્થપાય ત્યારે વાત

ચૂ૦ — હા, એ મોટી વાત છે કેમ કે, આવા મોટા કામોને સારી રીતે ને બરોબર પૂરા પાડવાનુ કામ પ્રજાકીય સરકાર નિશ્ચિતીથી કરી શકે પણ આજે તો નોકરશાહી પાછી ગજ કરતી થઈ ગઈ છે એ આવા મોટા કામને ઉપાડે એવો સભવ ઓછો તોપણ આ કાયદાથી ખેડૂતો સ્વરાજની કેળવણી તો લેતા થઈ જશે, કેમ કે સ્વરાજ જોઈએ છે તે આવા આવા મોટા કામો પાર ઉતારવાને માટે

ડા૦ — સાચુ છે કાયદો થાય ને જો તે અમલમાં ન મુકાય તો આંધળાને પણ લાગે જ

ચૂ૦ — ચાલો ત્યારે હવે રજા લઉં આ કાયદો સૌને સમજાવજો.

ડા૦ — જરૂર તમે લીધેલી તસ્દીને માટે આભાર માનુ છુ

૬

ગ્રામપંચાયતનો કાયદો

ડાહ્યાભાઈ— કેમ ચૂનીભાઈ, પેલા ઋણ રાહત કાયદાનુ પછી ક્યા સુધી આવ્યુ ?

ચૂનીભાઈ— મહાસભાવાદી પ્રધાનોએ રાજીનામુ આપ્યુ છે અને તે કાયદાનો અમલ તો તેને ઘડનાર જ કરાવી શકે, એટલે તે કામ હમણા તો થભી ગયુ હોય એમ માનવુ જોઈએ પણ તમને એક બીજા કાયદા સબધી થોડી માહિતી આપુ

ડા૦ — જરૂર કહો તે સાભળવા તૈયાર છુ

ચૂ૦ — જુઓ ત્યારે, મુબઈ સરકારે ૧૯૩૩મા ગ્રામપચાયતનો એક કાયદો ઘડ્યો હતો તે કાયદાનો ઉદ્દેશ એ હતો કે, ગામડા પોતપોતાનો કારભાર અમુક હદમા રહીને ચલાવે પણ તે કાયદો અધૂરો હતો સરકારના જ માણસોના હાથમા દોરીસચાર હોય,

એટલે તે કાયદાનો લાભ પ્રજા ઉઠાવી શકે નહિ આથી મહાસભાવાદી પ્રધાનમંડળે, રાજીનામું આપતા પહેલા, ગ્રામપંચાયતના કાયદામા ફેરફાર કરીને. ગામડાને ગામનો કારભાર કરવાનુ પૂરેપૂરુ સોંપ્યુ

ડા૦ — ગામડાનો કારભાર અમાનાથી કેવી રીતે ચલાવી શકાશે ? આજે તો ગામડામા પક્ષાપક્ષી વધી ગઈ છે, એક બીજા લડતા જ હોય છે, કોર્ટ કચેરીએ વારવાર જાય છે અને વકીલોના ઘર ભરે છે, અને છેવટે પાયમાલ થઈ જાય છે અંગ્રેજ સરકારના પહેલા તો દરેક ગામ પોતપોતાનો કારભાર ચલાવતુ તે વખતે કોર્ટ કચેરીઓ નહોતી, વકીલો નહોતા ગામના ચાર આગેવાનો એ જ કોર્ટ, એ જ વકીલ અને એ જ સરકાર તે જે ચુકાદો આપે તેમા કોઈ આગળી ચીંધી શકે નહિ, કારણ કે તે ફેસલો સર્વાંશે ન્યાયી અને પ્રમાણિક થતો આજે આગેવાનો તે પ્રમાણે કરવા જાય છે, પણ તેમનામા ગામને વિશ્વાસ નથી હોતો, કારણ કે પોતાનો જ સ્વાર્થ સાધવા સિવાય તેઓ બીજુ કઈ કરતા નથી એટલે શુ થાય ?

ચુ૦ — તમે પહેલાની પ્રથા જણાવી તે ઉત્તમ હતી પણ આજના જમાનામા તેવી રીતે કોઈ ન્યાય તોળી શકે તેમ છે નહિ કારણ, આપણે પહેલાની માફક ન્યાય તોળવાને લાયક રહ્યા નથી છતાં પણ

ગામડાંનો અને આખરે દેશનો કારભાર તો ચલાવવો જ જોઈએ. જે રીતે વધારેમાં વધારે સારી રીતે એ ચલાવી શકાય, તે રીત શોધીને સરકાર તંત્ર ચલાવે. ગ્રામપંચાયતનો કાયદો ૧૯૩૩માં પહેલવહેલો ઘડાયો, અને ત્યાર પછી ગયે વર્ષે આપણા પ્રધાનમંડળે તેમાં યોગ્ય સુધારો કરીને પ્રજાના હાથમાં ગામનો વહીવટ સોંપ્યો. તે કાયદામાં નીચેની કલમો મુખ્ય છે:

૧. બે હજાર અને તેથી વધારેની વસ્તીવાળા દરેક ગામમાં ગ્રામપંચાયત સ્થાપવામાં આવશે.

૨. બે હજારથી ઓછી વસ્તીવાળું ગામ માગણી કરે તો સરકાર વિચાર કરશે.

૩. પંચાયત ચૂંટાયેલા સભાસદોની બનશે અને તેમની સંખ્યા ઓછામાં ઓછા સાત અને વધારેમાં વધારે અગિયારની રહેશે. અને તેની અંદર સ્ત્રી, મુસલમાન, હરિજન અને પછાતવર્ગ માટે જગાઓ અનામત રાખવામાં આવશે.

ડા૦ — એટલે ગામની બધી વસ્તી ભાગ લેતી થાય, એ તો સારી વાત. પછી?

ચૂ૦ — બીજી કલમો એવી છે કે,

૧. જે ઉંમરલાયક પુરુષ અગર સ્ત્રી સાધારણ રીતે ગામમાં રહેતાં હોય અને જે ઘરવેરો ભરતાં હોય અગર જમીનમહેસૂલ ભરતાં હોય, તે મત આપવાને લાયક છે.

૨. જેની ઉમર ૨૧ વર્ષથી ઓછી હશે તે પચાયતનો સભાસદ નહિ થઈ શકે જે સાધારણ રીતે ગામમાં ર્‌હેતો નથી તે સભાસદ થઈ શકશે નહિ

૩ અસ્થિર મગજનો સભાસદ થઈ શકશે નહિ

૪. જેને નાદાર ઠરાવવામા આવ્યો હશે તે સભાસદ થઈ શકશે નહિ

૫ જેને પચાયતના સભ્યપદ અગર સરપચના હોદ્દા ઉપરથી સજા માટે દૂર કરવામાં આવ્યો હશે, અને તેને પાચ વર્ષ પૂર્‌ગ નહિ થયા હોય, તે સભાસદ થઈ શકશે નહિ

૬ જે કોઈ પગારદાર ઓદ્ધો ધરાવતા હોય, પચાયતને નામે થયેલ સોદામા સબધ હોય, અગર પચાયતને કઈ વેરો આપવાનુ ચૂકે, તો તે સભાસદ થઈ શકશે નહિ

૭ સરકારી અગર લોકલ બોર્ડનો નોકર હશે તે પણ સભાસદ થઈ શકશે નહિ

૮. આ ગ્રામપચાયતની મુદત ત્રણ વર્ષની રહેશે

ડા૦ — આ તો ઠીક પણ પચાયતનો સરપચ કોણ થાય? પહેલા તો સરકાર જ સરપચની નિમણુક કરતી હતી

સૂ૦ — ચૂટાયેલા સભાસદો જેની પસદગી કરે તે સરપચ થાય ઉપરાત નાયબ સરપચ પણ સભાસદો ચૂટે

પંચાયતનો સભાસદ અગર સરપંચ કે નાયબ સરપંચ પોતાની ફરજો બજાવવામા ગેરવર્તણૂક અગર બેદરકારી કરે, અગર અશક્ત હોય, અગર તેની ફરજો બજાવવામા વારંવાર ભૂલો કરે, તો ઓધ્ધા ઉપરથી તેને છૂટો કરવામા આવશે

જે કોઈ સભાસદ મંજૂરી મેળવ્યા સિવાય ગામમાથી ગેરહાજર રહેશે, અગર લાગલાગટ છ માસ સુધી પંચાયતની સભામાથી ગેરહાજર રહેશે, તે સભાસદ ગણાતો અટકી જશે

ડા૦ — અને પંચાયત કરશે શુ ?

ચૂ૦ — હા, એ તો મુખ્ય વાત છે! આ પંચાયતને, નાણાની સગવડ પ્રમાણે, પીવાના પાણીની, રસ્તા, તળાવ, કૂવા અને કાસ વગેરેની દુરસ્તી, સાફસૂફી અને ગામના આરોગ્યની, જાહેર મકાનોની તથા ગોચરની, સ્મશાન અને દફનની જગાની, ગામમા ભરાતા મેળાની વ્યવસ્થા કરવાની રહેશે ગામની કેળવણી, આરોગ્ય, સંરક્ષણ, સુખ સગવડ, સામાજિક તથા આર્થિક પ્રશ્નોનો નિકાલ પણ કરી શકશે આ ઉપરાંત ગામની શાળાના મકાનની મરામત કરાવવાનુ, લોકલ બોર્ડ તરફથી ચાલતા કામની દેખરેખ રાખવાનુ, તથા ગામની ધર્મશાળાની મરામતના કામ ઉપર દેખરેખ રાખવાનુ પંચાયતને રહેશે

ડા૦ — આ તો સારી સવડ થઈ ગામ પોતાની બધી સુખાકારીની જવાબદારી લે એ ઠીક પણ ઝઘડા એમા મોટી ફાંચ છે ને? એમાથી કશો રસ્તો કાઢવો જોઈએ ને?

ચૂ૦ — ખરી વાત છે ગામના આરોગ્ય અને સાફસૂફી કરતા વધારે નહિ તોપણ તેના જેટલુ જ જરૂરી અને મહત્ત્વનુ કાર્ય આ ઝઘડાની પતાવટનું છે

ડા૦ — તેને અગે ત્યારે શુ થશે?

ચૂ૦ — ગ્રામપચાયતના સભાસદો પહેલી બેઠક વખતે પોતામાથી પાચ જણને પસદ કરશે અને તે ન્યાય તોળનારુ પચ કહેવાશે તે પાચમાથી એકને તે પચના પ્રમુખ તરીકે પસદ કરવામા આવશે જૂના કાયદામા પ્રમુખની નિમણૂક કલેકટર કરતા આથી પરિણામ એ આવતું કે, જેના ઉપર તે સાહેબની મહેરબાની થાય, જેની લાગવગ હોય, તેની નિમણૂક થતી પણ હવે નિમણૂકને બદલે પસદગી થવાની, એટલે યોગ્ય માણસોના હાથમા કાબૂ રહેવાનો

ડા૦ — કેવા પ્રકારના ઝઘડા તથા કેટલી રકમ સુધીના દાવાની પતાવટ આ પચ કરશે?

ચૂ૦ — પચીસ રૂપિયા સુધીના લેણદેણના દાવાની પતાવટ આ પચ કરશે આ લેણદેણના દાવા જગમ મિલકતને નુકસાનીના બદલા માટે જગમ મિલકત માથી વસૂલાતના હશે, અગર કોઈ પણ પ્રકારના

થયેલા સોદા વિષેનો દાવો હશે તેની પતાવટ કરશે. આ ઉપરાંત બન્ને પક્ષ લેખિત સંમતિ આપે તો રૂા. ૧૦૦) સુધીના દાવાનો નિકાલ પંચ કરી શકશે. ભાગીદારી કે વારસા સંબંધી, સરકારી નોકર વિરુદ્ધ અગર અસ્થિર મગજવાળા માણસ સામે દાવો માંડી શકાશે નહિ.

આ તો લેણદેણ વિષેના દાવા સંબધી કહ્યુ. હવે કેવા પ્રકારના ગુનાનો નિકાલ આ પંચાયત કરશે તે જણાવું.

કોઈ પણ માણસ ચેપી રોગોનો ફેલાવો કરતો હોય, ઝરા અગર તળાવનુ પાણી ગંદું કરતો હોય, જાહેર રસ્તાને નુકસાન અગર હરકત કરતો હોય, જાણી જોઈને નુકસાન કરતો હોય, હુમલો કરતો હોય અગર બળ વાપરતો હોય. ઉશ્કેરાટમા આવીને હુમલો કરતો હોય અગર બળ વાપરતો હોય, રૂા. ૨૦) સુધીની ચોરી કરી હોય, તોફાનથી રૂા. ૨૦) સુધીનુ નુકસાન કર્યું હોય, ગૃહપ્રવેશનો ગુનો કર્યો હોય, તાળુ તોડ્યુ હોય, શાંતિનો ભગ થાય એવી રીતે જાણી જોઈને અપમાન કર્યું હોય, ઢોરાએ ભેલાડ કર્યો હોય, અગર પકડવામા હરકત કરી હોય, તેવા ગુનાઓ પંચાયત સમક્ષ ચલાવવામાં આવશે. જે ગુનેગારને ત્રણ વર્ષ અગર તેથી વધારે સજા થઈ હશે, કોઈ પણ પંચાયતે ચોરીના ગુના માટે પહેલાં સજા

કરી હશે, ગુનેગાર ગણાતી જાતિનો માણસ હશે, અગર ૧૦૯ અગર ૧૧૦ કલમ મુજબ સારી ચાલ ચલગતના જામીન લીધા હશે, તેવા ગુનેગારોના મુકદ્દમા ગ્રામપચાયત ચલાવી શકશે નહિ

ડા૦ — અને સજાનુ ધોરણ શુ ઠરાવ્યું છે?

ચૂ૦ — ઉપર ગણાવ્યા તે ગુના માટે પચાયત ૧૦ રૂપિયા સુધી, અથવા નુકસાની જે ૨૦ રૂપિયાથી વધારે ન હોય તેની બે ગણી રકમ સુધી દંડ કરી શકશે પણ ઢોર પ્રવેશની ફરિયાદ માટે રૂા ૫) સુધી દંડ કરી શકાશે અથવા પેટા કાયદાની કલમના ભગ માટે રૂા ૧૦) થી વધારે દંડ નહિ કરી શકાય જેલની સજા કોઈ પણ સજોગોમા થઈ શકશે નહિ

ડા૦ — તમે તો સજાની વાત કરી, પણ કોઈ ખોટી ફરિયાદ લાવે તો શુ?

ચૂ૦ — તેવા ફરિયાદી માટે એમ ઠરાવ્યુ છે કે, પચાયતને તપાસ કરતા ખાતરી થાય કે ફરિયાદ ખોટી નોધાવી છે, તો ફરિયાદીએ ગુનેગારને રૂા ૫) થી વધારે નહિ તેવી રકમ બદલા તરીકે આપવી પડશે કેસની તપાસ વખતે પચાયતના સભ્યને તે કેસ સાથે સબધ હશે તો તેને બેસવાનો અધિકાર રહેશે નહિ

ડા૦ — કેસ ચાલતી વખતે કોઈ પણ પક્ષ વકીલને રોકી શકે કે નહિ?

ચૂ૦ — ના જો આવા નાના મુકદ્દમા ચલાવતી વખતે વકીલને રોકવાના હોય, તો તો એ ને એ જ હાલ! કોર્ટ-કચેરીએ જતા જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો જ ખર્ચ આમા થાય તો પછી ગામડાને કારભાર સોપ્યો તેથી શુ રધાયુ? પણ જો પચાયત કે પચને ઠીક લાગે તો કોઈ સગો, મિત્ર, કે નોકર, કે વકીલાતનુ કામ જાણતો નથી અગર પહેલા વકીલાત કરી નથી તેવાને હાજર કરી શકાશે તેવા માણસને હાજર રહેવાની લેખિત પરવાનગી આપશે

ડા૦ — આ તો સારુ કહેવાય વકીલોના ખર્ચ માંથી અને કોર્ટ કચેરીના ધક્કામાથી બચ્યા ફરિયાદ કરવાની કઈ મુદત ખરી કે?

ચૂ૦ — હા ગુનો બન્યો હોય ત્યારથી એક માસની અદર ફરિયાદ નોધાવવી જોઈએ અને દાવો માડવાની મુદત એક વર્ષની રાખી છે તે મુદત પછી ફરિયાદ થઈ શકે નહિ

ડા૦ — તેની ઉપર અપીલ ખરી કે? કરવી હોય તો કોને કરાય?

ચૂ૦ — લેણદેણ બાબત હુકમનામુ કર્યુ હોય તો જિલ્લા કોર્ટમા, અને બીજા કેસમા, જેવા કે ગુનાના કેસમા, જિલ્લા મૅજિસ્ટ્રેટને ચુકાદો આપ્યો હોય તે દિવસથી ત્રીસ દિવસની અદર અપીલ કરવી

જોઈએ અને તે જે ન્યાય આપે તે છેવટનો ગણાશે, અને તેના ઉપર અપીલ થઈ શકશે નહિ

ડા૦ — ગ્રામપચાયતે જે ચુકાદો આપ્યો હોય તેનો અમલ કરવામા મુશ્કેલી પડતી હોય, એટલે કે દડ ન આપે અગર તેના હુકમને ન ગણકારે, તો શુ થાય ?

ચૂ૦ — હુકમનામુ વસૂલ કરવામા વિઘ્ન આવતું હોય તો કલેક્ટર બાકી રહેલા જમીનમહેસૂલની માફક હુકમનામાની રકમની વસૂલાત કરાવી આપશે અગર મિલકત હોય તો દીવાની કોર્ટના હુકમનામાની વસૂલાત માફક અમલ કરાવશે દડ અગર વળતર આપવા માટે નક્કી કરેલી રકમ પદર દિવસની અદર ગુનેગાર ન આપી જાય, તો ગ્રામપચાયત તેની મિલકત વેચીને વસૂલ કરશે

ડા૦ — આ તો સારુ લાગે છે હવે તે બધા કામો કરવા માટે નાણાનુ શું ?

ચૂ૦ — ગામડાની સ્થિતિ અને શક્તિ પ્રમાણે પૈસા મેળવવાના સાધન પણ સરકારે દેખાડયા છે ગ્રામપચાયત ઘરવેરો તથા જે જમીનનુ જમીનમહેસૂલ નથી આપવામા આવતું તેવી જમીન ઉપર કરવેરો નાખીને પૈસા મેળવશે આ ઉપરાત, જેવા કે યાત્રાવેરો, મેળા અને ઉત્સવો ઉપર વેરો, માલવેચાણ ઉપર કર, બહારથી આવતા માલ ઉપર જકાત, અને લગ્ન,

દત્તકવિધાન તથા મોજશોખનાં સાધનો ઉપર પણ કરવેરા નાખીને પૈસા મેળવશે.

ડા૦ — કોઈ પણ કર વધારે પડતો આકારવામા આવ્યો હોય તો ઓછો કરવા માટે કોની આગળ ફરિયાદ કરવાની ?

ચૂ — કરવેરા બાબત ફરિયાદ કરવાની હોય તો જિલ્લા લોકલ બોર્ડને ફરિયાદ કરવાની અને તેનો નિર્ણય છેવટનો ગણવામા આવશે. કરવેરા જેને જેને ભરવાના હોય તેણે નિયમિત આપી દેવા પડશે. જો આપવાનુ ચૂકશે અને નોટિસ આપ્યા પછી ત્રીસ દિવસની અદર નહિ આપે, તો જપ્તીથી વસૂલ કરવામા આવશે.

ડા૦ — અને સરકાર કે જિલ્લા બોર્ડ કઈ મદદ આપશે ?

ચૂ૦ — જિલ્લા લોકલ બોર્ડ તરફથી પહેલા તે ગામના લોકલ ફડના પાચમા ભાગની મદદ મળતી, તેને બદલે હવે ચોથા ભાગની મદદ મળશે આ ઉપરાત પણ લોકલ બોર્ડ મદદ આપે.

ડા૦ — ભાઈ ચૂનીભાઈ, એકદરે આ કાયદો છે તો સરસ પણ આજે ગ્રામપચાયતથી ગામલોકો ભડકે છે. તેના કારણમા જણાવે છે કે, ગામમા પક્ષાપક્ષી વધી જાય, સાચો ન્યાય મળે નહિ, ગામમા અનેક જાતના લફરા વધી જાય, ગમે ત્યા ગદકી કરવાનો

પરવાનો મળ્યો હોય તે બંધ થઈ જાય, જગા આંતરવાનો પરવાનો હોય તે પણ ચાલ્યો જાય.

ચૂ૦ — તમે કહ્યું તે સાચું છે. ત્યારે આપણે ગમે ત્યાં ગંદકી કરવી, ગમે તે રીતે જગા આંતરી લેવી અગર ઉપયોગ કરવો, એ શું વાજબી છે? પક્ષાપક્ષી તો આજે પણ છે. પણ તેનો સદાય ભય ગણ્યે આપણને કેમ પાલવે? આપણે ગામનું તંત્ર ચલાવવાને ક્યારે લાયક થઈશું? આપણે સ્વરાજ્ય કે પ્રજાતંત્રમાં માનતા હોઈએ તો ઘડીભર અડચણો આવે, તોપણ આપણા ગામનો કારભાર આપણે ચલાવવા તૈયાર થવું જોઈએ એમાં જ પ્રજાનુ સાચું ઘડતર છે, કેળવણી છે, અને સંગીન સ્વરાજની ઇમારતનો પાયો છે

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાવલિ

ચાલણગાડી (નાનીમોટી એકત્રિત)	૦—૧—૦
ગૂજરાતી પહેલી ચોપડી	૦—૨—૦
ગૂજરાતી બીજી ચોપડી	૦—૨—૯
ગૂજરાતી પાચમી ચોપડી	૦—૫—૦
નવલગ્રંથાવલિ મૂળ ગ્રંથના મહત્ત્વના ગદ્ય તેમ જ પદ્ય લખાણોનો સંગ્રહ	૨—૦—૦
સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ સુધારાવધારા તથા તત્સમ શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ	૪—૦—૦
નામના તત્ત્વો આજની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમા લઈ દેશી નામાની પદ્ધતિને વિકસિત કરનારુ પુસ્તક	૨—૮—૦
વર્ધા કેળવણીનો પ્રયોગ ગામડાની રાષ્ટ્રીય શાળાના પ્રયોગનો અહેવાલ અને અભ્યાસક્રમ	૦—૬—૦
વર્ધા શિક્ષણ યોજના ડૉ ઝાકિર હુસેન કમિટીનું નિવેદન અને અભ્યાસક્રમ	૦—૧૦—૦
કાવ્યપરિચય ભાગ ૧	૦—૧૦—૦
કાવ્યપરિચય ભાગ ૨	૦—૧૨—૦
રાષ્ટ્રભાષાનો કોશ	૧—૮—૦
કુવરબાઈનુ મામેરુ	૦—૬—૦
બિરબલકોશ	૦—૬—૦

Date of issue	Borrower's No.	Date of issue	Borrower's No.
11 MAY 1976	N. I. Pandya (YNP)		